BIBLIOTHECA UNIV. JAGELL. CRACOVIENSIS
B 235601
ZN
I

PRZEWODNIK PO WŁOSZECH

RZYM
BARI

NEAPOL
TARANTO

1 9 4 4

PRZEWODNIK PO WŁOSZECH

Biblioteka Jagiellońska
1000480613

BIBLIOTEKA POLSKA-POSK
W LONDYNIE
WYMIANA MIĘDZYBIBLIOTECZNA

ODDZIAŁ PROPAGANDY I KULTURY A. P. W

Spis rzeczy

BIBLIOTHECA UNIV. JAGELL. CRACOVIENSIS

Bibl. Jagiell.
2001 W 590/31

HISTORIA NEAPOLU

Początki Neapolu giną, w pomrokach legendy. Najstarsza osada nad zatoką neapolitańską, zwana Parthenope założona została podobno w VIII wieku prz. Chr. przez kolonistów z wyspy Rodos, a więc przez Greków doryckich. Około 100 lat później mieszkańcy, założonej przez Eubejczyków (Eubea jest wyspą leżącą na północ od Aten) Kyne utworzyli w pobliżu Parthenope osadę Palaiopolis t.j. Stare miasto. W wieku V prz. Chr. mieszkańcy miasta Chalkis (na Eubei) założyli wreszcie w pobliżu trzecie miasto - Neapolis (t.j. Nowe miasto). Oprócz tego nową kolonię zasilali przybysze z Aten, pobliskiej wyspy Pithecusae (dziś Ischia) i t.d.

Nowa osada rozwijała się szybko dzięki dogodnemu położeniu, zwłaszcza po upadku pobliskich Kum, największego podówczas portu na morzu Tyrreńskim. (420 r. prz. Chr.).

Rozrost miasta zagrożony został przez nową potęgę - Rzym. Od r. 340 posiadłości Rzymu graniczą z Neapolem i w r. 328 dochodzi do wojny, w czasie której wojsko rzymskie oblega Paleopol i Neapol. Mimo pomocy Samnitów i miasta Noli, Rzym wychodzi z tej wojny zwycięsko i narzuca Neapolowi dogodny dla siebie pokój. Od tego czasu Neapol wchodzi faktycznie w skład panstwa rzymskiego; jednocześnie znikają nazwy Paleopol i — już wcześniej — Parthenope, pozostaje jedynie Neapol, który objął dwie inne osady.

Związkowi z Rzymem pozostawał Neapol wierny w najcięższych chwilach w czasie wojen z królem Epiru, Pyrrusem i walk z Kartaginą.

Kwitnące miasto staje się ogniskiem kultury greckiej na Italię. Wojny domowe ciężko dotknęły Neapol, zdobyty i spustoszony przez Sullę, w r. 82. Niemniej już 20 lat później Neapol znów był miastem kwitnącym i nadal spełniał rolę

jakby uniwersytetu dla młodzieży rzymskiej i miejscowości letniskowej, w której bogaci Rzymianie, jak Lukulius zakładali swe wspaniałe wille. Cesarze rzymscy, August, Claudius, Neron przebywali tu bardzo często. Tu umarł i został pochowany Wergiliusz.

Ogólny upadek cesarstwa rzymskiego nie oszczędził i Neapolu, który jednak aż do wojen z Ostrogotami uniknąć zdołał zajecia przez wojska barbarzyńskie. w r. 536 zdobył go Belizariusz, wódz bizantyński, a w 542 - Ostrogoci. W kilka lat później Neapol na czas dłuższy dostał się pod władzę cesarza bizantyńskiego.

Oznaczało to powrót wpływów greckich w mieście już zapewne zupełnie zlatynizowanym. Dużą rolę odegrało w tym duchowieństwo zakonne, przybywające ze Wschodu.

Mimo częstych oblężeń i walk z różnymi napastnikami (Longobardowie) Neapol rozwinął się wówczas, zwłaszcza od czasu, gdy rządzący w imieniu cesarza książęta wypowiedzieli mu posłuszeństwo i uznali zwierzchnictwo papieża (763 r.) - co oznaczało praktycznie pełną niezawisłość.

Ten okres niepodległości Neapolu (763-1139) uważa się za najpomyślniejszy w długiej jego historii. Reakcja przeciw wpływom greckim była powszechna - pojawia się znów język łaciński jako urzędowy.

Stałość władzy — od roku 840 do 1139 panują w Neapolu książęta z jednej dynastii — słabość ewentualnych współzawodników i silna flota zezwoliły Neapolowi na odegranie roli obrońcy Włoch południowych przed najazdami muzułmańskimi z Sycylii i Afryki. Wielkie zwycięstwa pod Licosa i pod Ostią (846 względne 849) uwolniły zarówno Neapol jak i Rzym od niebezpieczeństwa.

Jednocześnie książęta Neapolu dbają o kulturalny rozwój miasta, zakładają szkoły, biblioteki, patronują rozwojowi sztuki. Neapol staje się jednym z najważniejszych w w.X ośrodków kultury.

Niebezpieczeństwo, zagrażające miastu ze strony Longobardów, skłoniło wygnanego księcia Sergiusza IV, do skorzystania z pomocy Normanów. Longobardowie zostali po dwuletnim panowaniu usunięci (1029), ale Normanowie okazali się wrogiem daleko groźniejszym. Wprawdzie Robert

Guiscard, założyciel normandzkiego państwa w południowych Włoszech nie zdołał zająć Neapolu mimo dwuletniego oblężenia - ale syn jego Roger II, naprzód zmusił księcia Neapolu do uznania swego zwierzchnictwa, a później zdobył miasto (1139).

Władcy normandzcy, których stolicą było Palermo, zapewnili Neapolowi pewną autonomię, ale pozbawili go dotychczasowego stanowiska. Miasto zubożało i już za drugiego władcy normadzkiego, Wilhelma I, doszło do poważnych rozruchów warstw biedniejszych (1156). Bunt został stłumiony, niemniej administracja została zmieniona w duchu pewnych ustępstw.

Po wygaśnięciu głównej linii dynastii normandzkiej, pretensje do Neapolu zgłosili niemieccy Hohenstaufowie i Henryk VI opanował miasto po dłuższym oblężeniu (1194).

Surowo potraktowany Neapol odnosił się zawsze niechętnie do dynastii niemieckiej i choć syn i następca Henryka VI, Fryderyk II wiele zrobił dla miasta — m.i. założył uniwersytet 1224r. — neapolitańczycy łączyli się ze wszystkimi jego wrogami. Po śmierci Fryderyka, zwalczali dwu jego synów — Manfreda i Konrada IV — i przyjęli odrazu Karola Andegaweńskiego, któremu papież nadał ziemie Hohenstaufów w południowych Włoszech (1266).

Ponieważ nowa dynastia utraciła wkrótce swe posiadłości sycylijskie na rzecz domu aragońskiego, Neapol stał się stolicą jej państwa, zyskał więc na znaczeniu. Królowie andegaweńscy dbali o miasto, starali się o jego wzbogacenie i zwiększenie. Napływali nietylko przybysze z Włoch południowych, których Neapol był stolicą, ale i z Genui, z Pizy, Florencji, Marsylii i zreszty Francji. Rozwinął się dzięki tym przybyszom przemysł i handel. Władcy i ich krewni budowali wspaniałe pałace i starali się o upiększenie miasta.

Niemniej niechęć do obcej, francuskiej dynastii znajdowała swój wyraz w częstych powstaniach (n.p. 1282r.), w których dużą rołę odgrywały zresztą problemy społeczne. Pewną popularność uzyskał dopiero trzeci władca andegaweński, Robert Mądry (1309-1343), opiekun pierwszych humanistow — Petrarki, Gioto, Martiniego i t.d.

Ale po jego śmierci rozpoczął się okres wojen domowych,

ingerencji obcej, zniszczenia. Rozpoczęła go królowa Joanna I zamordowaniem — jak jej zarzucano — męża swego Andrzeja, brata Ludwika, króla Węgier i Polski. Wśród walk kandydatów do tronu, zginęła i Joanna, uduszona przez jednego z krewnych. Po krótkim okresie powodzeń wojennych króla Władysława (1386-1414) nastąpiły znów walki o tron za Joanny II, aż władzę objął król Aragonii - Alfons V, jednocześnie władca Syccylii (1442).

Włochy południowe stały się jednak objektem walk między monarchią francuską a Hiszpanią. Karol VIII francuski przejściowo zajął miasto w r. 1495, ale już w roku następnym musiał się wycofać. W kilka lat później (1501) stanął między Hiszpanią a Francją układ, na mocy którego oba te państwa podzieliły między siebie królestwo neapolitańskie. Początkowo Neapol zajęli Francuzi, zmuszeni jednak byli ustąpić po klęsce nad Garigliano (1503).

Neapol stał się na dwieście przeszło lat, prowincją hiszpańską, zarządzaną przez wicekrólów. Zaprzysięgane przez królów hiszpańskich przywileje nie były dotrzymywane, co stało się przyczyną częstych powstań. Naogół szlachta neapolitańska podtrzymywała panowanie hiszpańskie - powstania wybuchały spontanicznie i kierowali nimi często nieznani dotychczas przywódcy z ludu, jak np. rybak Masaniello (właściwie Tomasz Aniello) w r. 1647.

W kilka lat później wybuchowi drugiego, groźniejszego powstania zapobiegła zaraza, która pochłonąć miała około 400.000 ofiar (1656).

Zmiana dynastii Habsburgów na Burbonów w Hiszpanii, odbija się w Neapolu jedynie łatwo stłumionym powstaniem (1701). W czasie wojny o następstwo tronu w Hiszpanii, Neapol zajęty został w 1707 przez wojska austriackie i uznał królem Karola Habsburga, który panował do 1734, zresztą za pośrednictwem swych wicekrólów.

Zakończenie wojny sukcesyjnej stworzyło z Sycylii i Neapolu (t.j. królestwa Obojga Sycylii) - sekundogeniturę hiszpańskich Burbonów. Dynastia ta panowała w Neapolu do r. 1860, a więc do zjednoczenia Włoch, z przerwą w okresie wojen napoleońskich. W r. 1799 wojska francuskie pod dowództwem gen. Championnet, pobiły wojska królewskie i w

mieście wybuchła rewolucja, która doprowadziła do ogłoszenia republiki Partenopełskiej.

Po kilku miesiącach jednak, republikanów pokonano i król Ferdynand nietylko powrócił do Neapolu, ale wojska jego zajęły nawet Rzym. W r. 1806 marszałek Napoleona, Massena wprowadził na tron neapolitański Józefa Bonaparte, którego miejsce zajął w dwa lata później, szwagier Napoleona - Joachim Murat. Po upadku Napoleona, Murat stracił swe państwo, które objął napowrót Ferdynand. Usiłowania Murata, by odzyskać tron i porwać Włochów do walki o zjednoczenie, skończyły się tragicznie - został on schwycony i rozstrzelany (1815).

Dynastia burbońska nie sdołała pozyskać sobie sympatii ludności Nepolu, wśród której nurtowały już dążenia do zjednoczenia całego kraju czy to jako republiki, czy pod berłem dynastii sabaudzkiej. To też gdy Garibaldi pojawił się we wrześniu 1860 roku pod Neapolem, ludność przyjęła go entuzjastycznie, a król Franciszek II uszedł z miasta. Bitwa nad Volturno rozstrzygnęła o losach monarchii burbońskiej - po rządach przejściowych ogólny plebiscyt zatwierdził przyłączenie Neapolu do państwa Wiktora Emanuela II (21. X. 1860).

Od tego czasu dzieli Neapol losy królestwa włoskiego. W dniu 4 września 1943 zajęty został przez wojska alianckie.

NEAPOL I JEGO OKOLICE

Neapol i jego okolice posiadają tyle wartych widzenia szczegołów, że dla należytego ich poznania trzeba długich tygodni.

Takie zwiedzanie jest w warunkach obecnych dla żołnierzy niemożliwe. Niniejsze wskazówki mają na celu ułatwienie przybywającym na kilkudniowy urlop zaznajomienie się z najważniejszymi pamiątkami Neapolu, jak przedewszystkim z przepiękną jego okolicą. Znane powiedzenie "Veder Napoli e poi morire" (ujrzeć Neapol a potem umrzeć), albo popularna także w Polsce piosenka "Santa Lucia":

"O Neapolu, prześliczny kraju
Kto cię nie ujrzał nie zaznał raju"

wyrażają zachwyt, jaki po wszystkie czasy Neapol wzbudzał u zwiedzających.

Dziś w mieście samym dużo jest zniszczenia wojennego, wiele zabytków sztuki albo zburzonych, albo pochowanych w obawie przed niebezpieczeństwem zniszczenia. Dlatego we wskazówkach niniejszych ograniczamy się do zwiedzania miasta w granicach najskromniejszych, natomiast kładziemy nacisk na okolice Neapolu, której piękna żadne działania wojenne nie zdołały zniweczyć ani uszczuplić.

DZIEN PIERWSZY

Najpiękniejszy widok Neapolu i zatoki ma się z Belvedere w klasztorze San Martino. Jedzie się na górną część miasta, — Vomero — kolejką zębątą, "Funiculare Centrale", której dolna stacja znajduie się przy Via Roma naprzeciwko Galleria Umberto. Po opuszczeniu kolejki droga prowadzi obok starego zamku obronnego San Elmo z XIV wieku. Wejść do wnętrza klasztoru i dać się zaprowadzić

porticrowi do Belvedere. Słąd widok na miasto, Wezuwiusz, lewe wybrzeże zatoki: Castellammare i Sorrento, na prawo wybrzeże: przedmieście willowe Posillipo, zatokę Pozzuoli, przyczółek Miseno i wyspy Procida oraz Ischia; zamknięcie panoramy, mniejwięcej w środku zatoki, stanowi wyspa Capri, odległa mniej więcej o 30 klm.

W klasztorze San Martino, (po roku 1860 zamienionym na muzeum), warto zwiedzić kościół i zakrystię; muzeum zamknięte.

Zjechać kolejką z powrotem na Via Roma, skierować się na prawo w stronę morza. Po lewej stronie Galleria Umberto I-mo z roku 1887-90 zbudowana w formie krzyża; przejść przez wyjście w kierunku teatru San Carlo. San Carlo jest obok Scali w Mediolanie największą i najwięcej znaną Operą we Włoszech, wybudowany w roku 1737. Przedstawienia operowe, warte widzenia, prawie codziennie, o godz. 14.30.

Obok Pałac Królewski z roku 1600, frontem do Piazza del Plebiscito; o 8 miu niszach przedstawiciele 8-miu dynastyj, które panowały w Neapolu: Roger, (dynastia Normandzka); cesarz Fryderyk II, (dyn. Hohenstaufów); Karol, (dyn. Andagaweńska); Alfons, (dyn. Aragonska); cesarz Karol V, (dyn. Habsburska); Karol III (dyn. Burbonska); Joachim Murat, osadzony na tronie neapolitańskim przez Napoleona I, wreszcie przedstawiciel dzisiejszej dynastii Sabaudzkiej, Wiktor Emanuel II. Część budynku zajmuje obecnie wielki klub żołnierzy alianckich, dostępny i dla żołnierzy polskich.

Plac Plebiscytu nosi swą nazwę na pamiątkę plebiscytu, na mocy którego po wypędzeniu Burbonów przez Garibaldiego, Neapol w roku 1860 połączył się z zjednoczonym królestwem Włoch. Naprzeciw pałacu królewskiego, na tymże placu, kościoł św. Franciszka di Paola.

Na przeciwnej stronie pałacu królewskiego zamek "Castl Nuovo" dawniejsza rezydencja królów neapolitańskich i wicekrólów hiszpańskich, w ostatnich czasach służy jako koszary.

Przejść nad wybrzeże morskie i skierować się na prawo ku parkowi Villa Nazionale, w którym zaleca się

zwiedzić akwarium, jedno z najciekawszych na świecie; otwarte od 8-18-ej — wstęp 20 lirów.

Można też za Placem Plebiscytu przejść starą ulicą Santa Lucia, gdzie pod nrem 116 znajduje się tablica wmurowana na pamiątkę pobytu w Neapolu w r. 1836 Juliusza Słowackiego.

Droga nadbrzeżna prowadzi przez dzielnicę Santa Lucia, następnie przez Via Partenope. Tu na skale morskiej Castel dell'Ovo (t.j. zamek o kształcie jajka, owalny) wybudowany 1154 do 1221.

Po zwiedzeniu akwarium, o ile się niema samochodu, wsiąść w idący ulicą Riviera di Chiaia trelebus na Posillipo i dojechać do stacji końcowej. Stąd piękny widok na wybrzeże zatoki. Na skale przyczółku Posillipo znajdowała się za czasów rzymskich willa "Pausilipon" (bez trosk), którą właściciel podarował cesarzowi Augustowi, i w której Augustus oraz jego następcy, między innymi Nero, często przebywali. Naprzeciwko piękna wyspa Nisida.

W drodze powrotnej do Neapolu zaleca się, przejść pieszo drogą, ktorą jedzie trelebus i popatrzeć na stoki wybrzeża; piękne jary z ciekawymi okazami drzew, między innymi pinii, malownicze wille na skalnym wybrzeżu. Jest to jeden z najładniejszych zakątków świata.

Przed dojściem do miasta prowadzi z ulicy tej kolejka Funiculare Mergellina na wyżej położoną część tej dzielnicy Posillipo Alto. Stąd piękny widok na zatokę i Wezuwiusz. Obok górnego przystanku kolejki Allied Officers' Club.

DZIEN DRUGI

Mając samochód, można tego samego dnia zwiedzić jeszcze, kontynuując drogę obok wyspy Nisida, miejscowości Pozzuoli, Baia, Bacoli i Cumae.

Dojazd jest także możliwy kolejką Ferrovia Cumana (stacja wyjściowa Monte Santo, kilka minut od Via Roma naprzeciwko Piazza Dante).

Pozzuoli (rzymskie Puteoli) ma dwa ciekawe zabytki z czasów rzymskich, amfiteatr i t.zw. Serapeum. Amfiteatr z urządzeniami do nawadniania areny celem odbywania igrzysk wodnych, mieścił przeszło 30 tys. widzów; dobrze zachowany.

Tu rzucano chrześcian zwierzętom na pożarcie m.in. św. Januarego, patrona Neapolu, którego jednak zwierzęta nie tknęły.

Tak zw. Serapeum było albo świątynią Serapisa albo też hałą targową.

Powyżej miasta, od amfiteatru główną szosą w górę dochodzi się w 10-ciu minutach do wygasłego wulkanu S o l f a t a r a, którego zwiedzenie bardzo się zaleca. Od r.1198 wulkan ten jest nieczynny. Z zapadłego krateru wydobywają się jednak stale gazy siarkowe, a w jednym miejscu w małym otworze krateru gotuje się masa szlamu wulkanicznego o wysokiej temperaturze.

W pobliżu, kilka minut szosą w lewo od wyjścia z Solfatary, kościółek sw. Januarego, wzniesiony na miejscu, gdzie w roku 305 Swiętego ścięto. W kościele pokazują kamień ze śladami krwi Swiętego, która podczas dokonywującego się cudu krwi w Neapolu nabiera jaskrawszej barwy. Za kościółkiem piękny widok na zatokę.

Droga z Pozzuoli do Baia nad wybrzeżem obfituje w ciekawe widoki tak od strony zatoki jak od strony lądu. Monte Nuovo, wzgórze 140 m., powstałe w roku 1528 w ciągu 8-miu dni na skutek działań wulkaniszných, piękny las piniowy, jezioro Averno. Tu znajdowały się za rzymskich czasów najwspanialsze kąpieliska, tu leżały klasyczne "Pola Elizejskie", tu w wspaniałych willach cezarów i patrycjuszów rzymskich prowadzono życie pełne przepychu i zbytków. Zaledwie kilka ruin świadczy dziś o minionej wspaniałości.

W zachodnim wgłębieniu zatoki pozzuolskiej leży B a i a, ongiś główne kąpielisko elegenckiego świata rzymskiego, dziś mała mieścina z ruinami świątyń: Diany, Merkuriusza i Venery. Na wzgórzu nad morzem stary zamek.

Droga obok zamku prowadzi do B a c o l i. Tu posiadał willę Juliusz Cezar, z której pozostały, warte widzenia, podziemia "Cento Camerelle", zwane także labiryntem albo więzieniem Nerona. W pobliżu miał Neron zamordować swą matkę Agrypine, której rzekomy grób istnieje do dzisiaj.

Najciekawszy zabytek z czasów rzymskich w Bacoli jest P i s c i n a m i r a b i l i s. Jest to w skale wykuta grota

(72x26 m.) w rodzaju świątyni na 48 filarach, która służyła jako rezerwuar wody słodkiej dla floty rzymskiej, stacjonowanej tu za czasów cesarza Augusta.

Z Bacoli warto udać się na cypel półwyspu Capo Miseno, skąd jeden z najoryginalniejszych widoków na zatokę Neapolitanską.

Wracając, warto też w Baia skręcić szosą na lewo nad jeziorem Fusaro do Cumae, najstarszego osiedla greckiego w Italii, z ruinami Acropolis. U stóp jej znajduje się grota, w której słynna Sibilla Kumanska wygłaszała swoje przepowiednie.

DZIEN TRZECI

Wezuwiusz i Pompei. Wyjechać wcześnie rano samochodem lub koleją Ferrovia Circumvesuviana (stacja przy Corso Garibaldi, odjazd pociągów mniejwięcej co godzinę) do Pugliano. Tam kolejka gorska na Wezuwiusz. Na skutek ostatniego wybuchu wulkanu kolejka w dwóch miejscach przerwana, a górny dojazd do krateru zupełnie zniszczony.

Masyw wzgórza Wezuwiusz — Somma, u podstawy 50 klm. obwodu, rozdziela się na wysokości 700 m. na dwa wierzchołki, Wezuwiusz (1186 m.) i Somma (1132 m.). Wezuwiusz zmienia swoją wysokość po każdym większym wybuchu; około roku 1900 wysokość jego wynosiła 1303 m. Wybuch z roku 1906 spowodował zawalenie się części ścian krateru, przez co nastąpiło obniżenie wysokości góry. Wezuwiusz ma kształt stożka ściętego, zakończonego tak. zw. zewnętrznym kraterem o średnicy 650 m. i głębokości około 100 m. Wewnątrz tego krateru znajduje się mniejszy krater wewnętrzny, z którego następują wybuchy wulkanu. Zbocza góry pokryte są bujną roślinnością, ogrodami i winnicami (stąd pochodzi znane wino "Lacrima Christi").

Prawie codziennie ukazuje się nad wulkanem mniejsza lub większa chmurka dymu, co świadczy o stałym jego działaniu. Wybuchy Wezuwiusza były znane w starożytności, lecz w czasach grecko-rzymskich uchodził on za wygasły; w kraterze pasały się owce. Nagle w roku 63 po Chr. nastąpiło silne trzęsienie ziemi, a w roku 79 największy znany wybuch

wulkanu, który zniszczył miasta Pompei, Herculaneum i Stabia Następnie większe wybuchy powtarzały się w odstępach kilkudziesięciu lat, jeden z największych w latach 1631 i 1872, a ostatnio 18 marca 1944r., poprzednio średnie wybuchy w latach 1898, 1900, 1906 i 1929.

Podczas wybuchu wydobywa się z krateru dym, para, pył, piasek, drobne i większe kamienie oraz żużel i lawa o temperaturze około 1000°C. Lawa spływa po sboczach stożka. W marcu 1944r. spływała rzeka lawy szerk. 500 m., wysokości do kilkunastu metrów, z szybkością 300 m. na godzinę. Zniszczyła 3 miejscowości San Sebastiano, Massa di Somma i częściowo Cercola, łamiąc i paląc napotkane po drodze drzewa i budynki. Około 8 tys. mieszkanców zostało pozbawłonych dachu nad głową, około 30 osob zginęło w katastrofie. Podczas wybuchu unosiła się nad wulkanem chmura do wysokości 2 tys. metrów o szktałcie olbrzymiego kalafiora. W nocy lawa tocząca się ze stoków, świeciła daleko ognistym strumieniem, z chmury biły bezustannie pioruny w krater. Niezwykłe to widowisko trwało przeszło tydzień. Równocześnie wielka chmura pyłu zasypywała okolicę warstwą do 30 cm. grubości, a ślady pyłu spadały nawet w południowej cześci półwyspu, jak w Bari i Taranto.

Podczas wybuchu w roku 79 pył dochodził do Egiptu i Palestyny. Wezuwiusz powoduje z jednej strony elementarne klęski i zniszczenia z drugiej strony posiada także cechy dodatnie. Pomijając fakt, że jest on turystyczną i naukową atrakcją, użyźnia on swym pyłem pola, a z wygasłej lawy cała okolica Neapolu ma kamień na budowę, domów i dróg. Dla badań naukowych działania Wezuwiusza istnieje na jego zboczach od roku 1844 specialne O b s e r w a t o r i u m.

Wycieczka na Wezuwiusz, sama w sobie ciekawa, jest obecnie tym ciekawsza, że mozna oglądać świeże ślady działania ostatniego wybuchu. Z wyżyn Wezuwiusza rozprzestrzenia się przy dobrej widoczności ciekawy widok na zatokę neapolitańska. Wycieczkę obliczyć należy na całe pół dnia, zabrać mocne obuwie i prowiant. Chcąc dojść do samego krateru, należy wziąść przewodnika. Cena biletu wjazdu i spowrotem 30 lirow.

Po południu samochodem lub kolejką Circumvesuviana do Pompei. Pompei leży w odległości 24 klm. od Neapolu, a od Wesuwiusza dzieli je w linii powietrznej około 10 klm. Wybuch Wezuwiusza, który zniszczył miasto, nastąpił dnia 24 sierpnia 79 po Chr. Pliniusz Młodszy, któremu zawdzięczamy najlepszy opis tej katastrofy, obserwował wybuch przez zatokę. O godz. 1-ej po poł. wybuchła wielka chmura kształtu pinii, najprzód koloru białego, potem sciemniała ostatecznie przybrała barwę rudą. Pył zaczął padać coraz gęstrzy, że przysłonił słońce i zapanowały ciemności. Oprócz pyłu spadały kamienie. Wybuchowi towarzyszyły silne wstrząsy ziemi. Woda na wybrzeżu morskim cofnęła się gwałtownie, później nastąpił nagły przypływ morza. Pompei zostało zasypane pyłem pumeksu, pomieszanym z piaskiem i grudkami lawy. Warstwa ta sięgała kilkunastu metrów. Dolna część tej warstwy była sucha, górna zwilżona wydobywająca się z wulkanu parą i deszczem. Ta warstwa utworzyła skorupę ziemi o twardej konsystencji, podczas gdy dolna pozostała sypką. Zasypanie miasta, liczącego wówczas około 20 tys. mieszkańców, nastąpiło w ciągu kilkunastu godzin. Większa część mieszkańców ratowała się ucieczką. Około 2 tys. osób zginęło. Przy pracach wykopaliskowych znaleziono dużo skamieniałych ciał ludzkich niektóre osoby trzymały przy sobie kosztowności i dobytek, inne zostały zaskoczone przez katastrofę przy zajęciach domowych, między innymi znaleziono skamieniałą postać kucharza, trzymającego za ucho kuchcika.

W ciągu wieków zapomniano zupełnie o zasypanych miastach. Na gruzach porosła trawa i uprawiano rolę. Koło roku 1600, przy budowaniu wodociągów natrafiono na szczątki zasypanego Pompei. W połowie XVIII wieku Karol burboński zajął się odkopywaniem miasta. Ale dopiero Król Murat zainicjował systematyczne i naukowe wykopaliska, które następnie kontynuowano do dziś dnia. Mniej więcej ⅔ Pompei są dziś odkopane.

Wykopaliska dają nietylko obraz miasta rzymskiego z jego forum, świątyniami, łaźniami, teatrami i anfiteatrami, lecz, co stanowi specyficzną ich wartość, dokładny wgląd w urządzenie mieszkań z przed blisko 2 tys. lat, z meblami,

przedmiotami codziennego użytku, z bezcennymi przedmiotami sztuki rzeźbiarskiej i malarskiej. Najcenniejsze z tych przedmiotów umieszczone są w Museum Nazionale w Neapolu, które niestety podczas wojny jest dla zwiedzających niedostępne.

Na zwiedzanie wykopalisk należy poświęcić 3-5 godzin, wziąć przewodnika przy kasie biletowej, umówić cenę zgóry i powiedzieć, co się mniejwięcej chce zwiedzić, gdyż zwykle usiłują oni zbyć zwiedzającego pokazaniem kilku najbliższych tylko przedmiotów. Przewodnik jest konieczny, ponieważ najciekawsze domy są pozamykane i przewodnicy posiadają klucze.

Po wejściu przez Porta Marina (brama Morska gdyż prowadziła z miasta w kierunku morza) zaleca się zwiedzić następujące obiekty: F o r u m (rynek) z którego otoczenia utrzymały się częściowo kolumnady w stylu korycko - jonskim.

BASILICA — gmach sądowy i zebrań publicznych.

TEMPIO D'APOLLO — świątynia Apollina, wzdłuż strony poł. zach Forum.

TEMPIO DI GIOVE — świątynia Jowisza zamykająca północną stronę Forum.

EDIFICIO DI EUMACHIA — budynek, pobudowany przez kapłankę Eumachię na cześć cesarza Augusta, służył jako giełda towarowa. Wejście ozdobione pięknymi ozdobami marmurowymi. Wewnątrz statua Eumachii.

TEMPIO DELLA FORTUNA AUGUSTIA — bardzo malownicza świątynia bogini, opiekunki cesarza Augusta.

TERME DEL FORO — łaźnie publiczne (które w życiu Rzymian odgrywały wielką rolę). Podłogi mozaikowe, sklepienia ozdobne. Sala do ubierania, Tepidarium (sala ogrzewana) gdzie, odbywały się masaże i namaszczania), Caldarium (ciepłe kąpiełe), Frigidarium (zimne kąpiele).

CASA DEL POETA TRAGICO — dom poety tragicznego. Jest to dom, w którym wedle powieści Bulwera " Ostatnie dni Pompei " mieszkał Glaukus. W przedsionku słynna mozaika z napisem " Cave canem " (strzeż się psa), wewnątrz freski dobrze utrzymane, m.in. Dafne i Apollo, walki amazonek, Venus pompejańska, Ariadne, (Część domu lekko uszko-

dzona przez bombę — na teren wykopalisk spadło podczas wojny kilkanaście bomb.)

CASA DI PANSA — jeden z najobszerniejszych domów Pompei (98x38 m.) Jest to klasyczny co do rozplanowania dom rzymski *)

CASA DI CASTORE E POLLUCE — jeden z najpiękniejszych domów Pompei nazwany podług fresków, przedstawiających synów Łabędzia i Ledy, Kastora i Poluksa.

CASA DEL LABIRINTO — z ciekawą mozaiką na podłodze, przedstawiającą zabicie potwora Minotaura w labiryncie na wyspie Rodos przez Tezeusza.

CASA DI ADONE — z wielkimi freskami, przedstawiającymi Adonisa zranionego i pielęgnowanego przez Venerę i amorków oraz Hermafrodytę przy tualecie.

CASA DEL FAUNO — jeden z najwspanialszych zabytków Pompei. Przed wejściem na trotuarze napis mozaikowy "Have" (witaj). W atrium, w pośrodku impluvium, stała bronzowa statuetka tańczącego Fauna, obecnie w muzeum, jedna z najcenniejszych rzeźb pompejańskich. W domu tym znajdowała się słynna podłoga mozaikowa, przedstawiająca bitwę Aleksandra Wielkiego, obecnie również w Muzeum.

CASA DEI VETTII — jeden z najciekawszych, najwspanialszych i najlepiej utrzymanych domów pompejańskich. Właściciele, dwaj bracia Wetiusze, lubowali się nietylko w sztuce poważnei, lecz i lekkiej, której ślady zachowały się dobrze. W domu tym znajdują się jedne z najlepszych fre-

UWAGA: *) Typowy dom rzymski posiadał następujące główne części składowe: 1) wejście główne, 2) vestibulum - przedsionek, 3) atrium - przedpokoj z otworem w suficie, przez który spływał deszcz do znajdującego się pod tym otworem basenu - impluvium, 4) do atrium przylegały 2 skrzydła - alae - zwykle bogato zdobione, w których stały posążki lub znajdowały się portrety przodków - penaty i lary -, 5) tablinum - salon, w którym zwykle podłoga mozaikowa i najpiękniepsze ozdoby scienne, 6) peristyl - mieszkanie prywatne rodziny, w środku zwykle ogród z basenem, otoczony kolumnadą, naokoło pod kolumnadami pokoje sypialne i jadalnia, - triclinium oraz biblioteka. Na piętrze pokoje dla służby. Kuchnia i ubikacje gospodarcze w tylnej części domu z osobnym wyjściem na boczną ulicę. Domy rzymskie nie posiadały nazewnątrz żadnych ozdób. Robią wrażenie zwykłych murów. Mszelkie ozdoby znajdowały się wewnątrz.

sków, przedstawiające sceny z mitologii greckiej: młody Herkules dławiący żmije, zamordowanie Penteusza przez matkę i żonę, synowie Antjopy mszczą się na macosze Dyrke, przywiązując ją do rogów rozjuszonego byka (pendant do słynnej rzeźby "Byka Farnezyjskiego" znajdującej się w muzeum neapolitanskim), Dedalus konstruuje drewnianą krowę i t.d.

Sala po prawej stronie peristilu (od wejścia) posiada jedne z najciekawszych dekoracyj ściennych Pompei: na czarnym tle grupy amorków, nimf zrywających kwiaty, grupy unoszących się w powietrzu postaci i t.d. W ogrodzie zwrócić uwagę na marmurowe stoły na lwich nogach, baseny i inne sprzęty marmurowe!

Z tej części miasta należy się skierować przez Via Consolare i Porta Ercolanese na Strada dei Sepolcri t. j. ulicę cmentarną, z licznymi grobowcami po obydwu stronach, w otoczeniu nastrojowych grup cyprysów. W najszerszym miejscu ulicy było miejsce na palenie ciał na stosach.

Przy końcu ulicy jeden z największych domów pompejańskich, Villa di Diomede, (ojca Jone z "Ostatnich dni Pompei" najbogatszego kupca Pompei, handlarza win.). Willa sbudowana na trzech tarasach. W piwnicach znaleziono 18 ciał skamieniałych, członków rodziny i służby; właściciel leżał przy bramie z pękiem kluczy w ręku, obok niewolnik obładowany kosztownościami.

Wyszedłszy poza bramę, zamykającą Strada dei Sepolcri, dochodzi się w kilku minutach do słynnej Villa dei Misteri, odkopanej dopiero w latach 1902-1909. Willa ta leżała poza miastem i była zapewne własnością jednego z członków rodziny cesarskiej (godne widzenia!). Jest dobrze zachowana i posiada jedne z naj, łyńniejszych fresków, przedstawiające przygotowanie młodej niewiasty do misteriów dyonizyjskich lub orfickich.

Po zwiedzeniu Villa dei Misteri, powrót tą samą drogą na Forum i przez Strada dell'Abbondanza e dei Teatri do Teatro Scoperto (Teatr otwarty) i Teatro Coperto (teatr kryty). Pierwszy na 5 tys. osób, na przedstawiena dramatów i komedii, drugi na 1500 osób na przedsta-

wienia muzyczne. Do teatru otwartego przylega Caserma dei Gladiatori pierwotnie zamieszkała przez gladiatorów, gdzie odbywały się ich ćwiczenia gimnastyczne, później przeznaczona na miejsce przechadzek dla gości teatru w przerwach (foyer).

W pobliżu Tempio di Iside, świątynia egipskiej bogini Izydy, której kult szerzył się w owych czasach w Grecji i w Italii.

Wrócić do Strada dell'Abbondanza i przejść aż do amfiteatru. Droga prowadzi przez t.zw. Scavi Nuovi czyli nowe wykopaliska, rozpoczęte w roku 1911. Spotyka się tu dużo sklepów z szyldami, napisami (vinum oleum), z napisami wyborczymi i t.p.

Amfiteatr, przeznaczony na walki gladiatorów i walki z dzikimi zwierzętami, był jednym z najwięcej uczęszczanych miejsc rozrywkowych. Obliczany na 20 tys. osób. Z górnych rzędów teatru ciekawy widok na nowe Pompei.

Po zwiedzeniu wykopalisk warto w nowym Pompei obejrzeć bazylikę Najśw. Marii Panny Różancowej, wybudowanej w 1876-1891. Wnętrze przebogate w ozdoby z wszelkiego rodzaju marmurów i mozaiki. W dekoracjach malarskich zużyto motywy starego malarstwa pompejańskiego. Znakomicie rozwiązany problem oświetlenia wnętrza. W Głównym ołtarzu obraz cudowny Madonna di Pompei. Na ścianach tysiące wot. W głównej kopule przedstawione "cuda rożańca świętego". Przy wyjściu zwrócić uwagę na organy, jedne z najlepszych i najpiękniej zdobionych na świecie.

DZIEN CZWARTY

W mieście samym dużo, ongiś wartych widzenia, szczegółów jest dziś niedostępnych: muzeum zamknięte, dużo kościołów, m.in. słynna Santa Chiara z XIV wieku, miejsce spoczynku kilku dynastyj neapolitańskich, prawie doszczętnie zniszczona. W niezniszczonych kościołach najcenniejsze przedmioty sztuki pochowane albo zabezpieczone przed bombardowaniem workami z piaskiem. W tych okolicznościach należy się ograniczyć do zwiedzenia tylko następujących (około 200) kościołów: 1) katedra św. Januarego, Duomo

San Gennaro. Dojść z Piazza Dante, pod bramą Duca d'Alba, ulicą Strada di Tribunali do Strada del Duomo, skręcić kilkadziesiąt kroków na lewo. Katedra wybudowana w roku 1299, fasada w stylu gotyckim jest świeżej daty, wykończona w roku 1905.

Potężne wnętrze, 100 m. dług., 110 filarów, na nich popiersia dawniejszych biskupów neapolitańskich.

Po prawej stronie kaplica św. Januarego, patrona Neapolu. Sw. January urodził się w Neapolu w roku 272, był biskupem Beneventu, poniół śmierć męczenską przez ścięcie w roku 305. Ciało jego po różnych kolejach umieszczono w katedrze neapolitańskiej w roku 1497. Kult sw. Januarego u Neapolitańczyków trwa od wieków z fanatycznym przywiązaniem. Częste groźby klęsk żywiołowych (trzęsienia ziemi, wybuchy Wezuwiusza) oraz liczne epidemie dżumy i cholery, które nawiedzały miasto, sprawiły, że ludność w chwilach trwogi udawała się pod opiekę Swiętego. Procesje z relikwiami Swiętego wychodziły podczas wybuchów Wezuwiusza na Ponte Maddalena i tam trwały, aż niebezpieczeństwo minęło. Po uwolnieniu od wielkiej klęski dżumy w roku 1527, ludność Neapolu ślubowała wystawić Swiętemu kaplicę. Rozpoczęto budowę wprawdzie nieco późno, bo dopiero w roku 1608, ale za to wystawiono kaplicę wspaniałą, która uchodzi za jedną z najpiękniejszych na świecie. Przytym kaplica ta mieści krew św. Januarego w dwóch ampułkach, do których po ścięciu zebrana została przez świętobliwą Euzebię.

Normalnie krew trwa w stanie skrzepłym, lecz w pierwszą sobotę maja, dnia 19 września oraz czasami 16 grudnia przechodzi w stan płynny, na co zgromadzone tłumy w kościele czekają z wielkim napięciem. Następnie przez 8 dni z rzędu cud się zwykle powtarza. Niepojawienie się cudu, lub opóźnienie się uważane jest jako zapowiedź ciężkich czasów dla Italii.

Druga ciekawa kaplica katedry znajduje się naprzeciwko kaplicy św. Januarego; jest to kaplica św. Restituty, ongiś samodzielna, najstarsza katedra Neapolu, której początki sięgają roku 362. Wewnątrz ciekawe stare mozaiki, przedstawiające Madonnę z św. Januarym i św. Restitutą

oraz Chrystusa z kulą ziemską, dalej starożytna chrzcielnica i dużo innych nagrobków i tablic z najdawniejszych czasów chrześciańskich.

2) San Dominico Maggiore przy Via dei Tribunali, w stylu gotycklm z XIII wieku, częściowo uszkodzony przez bombardowanie, ale dający mimo to dobry obraz wspaniałeści gotyku włoskiego. Z rzeżo wyróżniają się nagrobki rodzinne książąt Carafa. W zakrystii grobowce książąt aragońskich. W przyległym klasztorze mieszkał św. Tomasz z Aquino i wygłaszał w roku 1272 słynne swoje prelekcje. Cela jego i audytorium wykładowe są zachowane.

3) W pobliżu, przy Vico San Severo mała kaplica Cappella di Sansevero (kazać przywołać portiera), słynna szczególnie z trzech rzeźb, charakterystycznych dla wczesnego baroku: Chrystus martwy, nakryty woalem (Sammartiniego), Antonio de Sangro wyzwalający się z sieci namiętności światowych (Queirolego) i Pudicidia (wstydliwość, Corradiniego). Finezja rzeźb tych polega na wyrzeźbieniu lekkich zasłon, sieci i woali, pokrywających ciało.

4) Przy Placu Gesu Nuovo kościoł Jezuitów w stylu barokowym. Architektonicznie najciekawsza jest fasada i brama wejściowa. Przed kościołem charakterystyczna dla Neapolu kolumna Madonny wysokości 30 m.

Po południu zaleca się wycieczkę do odległego o 10 klm. od Neapolu Herculaneum (Ercolano). Warstwa pyłu, piasku i lawy, pokrywająca zniszczone miasto, pochodzi z 20-tu wybuchów Wezuwiusza, z których wybuch z roku 79 po Chrystusie położył koniec istnieniu miasta. Odkopywanie Herculaneum przedstawia znacznie większe trudności niż Pompei, ponieważ masa pokrywające je, powstała z mokrego szlamu, który zesechł się na rodzaj cementu, który trzeba odkuwać. Rozpoczęto odkopywanie miasta w roku 1719, lecz z powodu trudności technicznych zaprzestano ich. Dopiero w najnowszych czasach, od roku 1927 począwszy, odkopano małą część miasta, przyczym stwierdzono, że wykopaliska, malatury i rzeźby utrzymały się w twardej masie lepiej niż w sypkiej nawierzchni Pompei. Odnalezione przedmioty sztuki mają częstokroć wyższą wartość artystyczną niż pompejańskie.

Zwiedzanie Herculaneum można uskutecznić w ciągu jednej godziny. Wstęp tylko go godziny 17-ej. Wykopaliska znajdują się na względnie małym kompleksie, tak że można zobaczyć wszystko, a szczególnie Casa d'Argo, Casa dell'Albergo, Casa dell'Atrio a mosaico, Casa del Rilievo di Oreste, Termy, Casa del Gemma i najwspanialszą z will Casa dei Cervi.

Po zwiedzeniu Herulaneum, samochodem przez Pompei do miejsca kąpielowego Castellammare (dawniejsze Stabie). Piękny widok na zatokę ze Strada Panoramica, ciągnącej się około 7 klm., wysoko nad miastem.

Dalej Sorrento, 46 klm. od Neapolu. Po drodze jedne z najciekawszych widoków na skaliste wybrzeże, szczególnie pod Viso Equense. Sorrento, od czasów starożytnych uważane za perłę zatoki Neapolitańskiej; miejsce urodzenia Torquato Tasso.

Z Sorrento możliwy wyjazd na Capri, lecz w chwili obecnej potrzebne zezwolenie amerykańskich władz wojskowych.

Wycieczka całodzienna. Kto zamierza wycieczkę tą — najwięcej atraktywną w okolicach Neapolu — odbyć, uczyni najlepiej, wchodząc w kontakt z Amerykańskim Czerwonym Krzyżem w Neapolu, Via Diaz w pobliżu Hotelu Patria.

Wyjazd do Sorrento jest też możliwy koleją do Castellammare koleją (Circumvesuviana) aż do stacji końcowej, następnie tramwajem, który jedzie piekną drogą nadmorską, lecz jest zwykle bardzo przepełniony.

BARI

Bari jest wedle tradycji miastem pochodzenia illyryjskiego (t.j. załozonym przez szczep, który zamieszkiwał dzisiejszą Albanię), a następnie zhellenizowanym. Za czasów rzymskich, zwane Barium, odgrywało dużą rolę jako port handlowy. Po upadku cesarstwa zachodnio — rzymskiego w 476r. po Chr., należało do Bizancjum, przeciw któremu zbuntowało się w 730. W r. 842 zdobyli je Saraceni, którym odebrał Bari cesarz Ludwik II w 870.

Od 876-1072 pozostawało Bari pod władzą Bizancjum, często jednak podnosiło bunty i przez dłuższe okresy nie uznawało zwierzchnictwa cesarza. W r. 1071 zdobyli Bari Normanowie pod wodzą Roberta Guiscarda; powstanie 1119 roku dało mieszkańcom Bari niepodległość na lat 20, po czym zajął je Roger II. W walkach między Normanami a Bizancjum, kilkakrotnie zdobywane i pustoszone Bari, przez kilka lat prawie zupełnie opuszczone było przez mieszkańców. Panowanie dynastii Hohenstaufów dało krótkotrwały rozwój, któremu koniec położyli Andegaweni.

Bari zmieniało w ciągu następnego stulecia kilkakrotnie swych panów aż w r. 1464 król Neapolu ofiarował księstwo Bari rodowi Sforza. Córka Jana — Galeazzo Sforzy —księżniczka Bari, Bona była żoną króla polskiego, Zygmunta Starego, po którego śmierci pawróciła do swego księstwa i zmarła tu w 1557 r. W sporze między dworem polskim a neapolitańskim o dziedzictwo po Bonie, cesarz Ferdynand II przysądził Bari władcy Neapolu (którym był wówczas król Hiszpanii - Filip II).

Pod panowaniem hiszpańskim, uciążliwym i łupiezczym, Bari — nawiedzane ponadto często przez epidemie — bardzo podupadło. W czasie wojen napoleońskich zajmowały Bari

kolejno wojska francuskie, rosyjskie, tureckie i znów francuskie.

W 1860 r. przyłączone zostało do Korony włoskiej drogą plebiscytu.

W Bari wszelkie godne zwiedzenia obiekty znajdują się w starej części miasta, pomiędzy Portem Nowym a Starym. Wjeżdżający do miasta od strony Foggii przejeżdżają przez Via Napoli, Corso Vittorio Emanuele — przybywający ze strony Taranto — przez Corso Cavour.

W samym starym mieście przejazd autem jest trudny, w części nawet niemożliwy.

Posuwając się od strony teatru Margherita — u wylotu Corso Vittorio Emanuele i Corso Cavour — równolegle do morza (mając je po prawej ręce), napotkamy przy ulicy San Marco, mały kościółek pod wezwaniem tegoż świętego, założony w w.XII (przez kolonię wenecką w Bari.

Dalej wznosi się kościółek św. Grzegorza (S. Gregorio), dobrze zachowana budowla z końca X lub początku XI-ego w.

W najbliższym sąsiedztwie znajduje się najbardziej typowa dla Apulii bazylika św. Mikołaja (S. Nicola), wzniesiona w latach 1087-1107 na miejscu pałacu greckich zarządców miasta, w stylu romańskim, z widocznymi wpływami bizantyńskimi. Wnętrze bazyliki zawiera grobowiec królowej Bony, ostatniej księżniczki Bari, wykonany z polecenia jej córki Anny Jagiellonki, w roku 1593.

Wnętrze bazyliki robi wrażenie budowy nieregularnej, ponieważ po trzęsieniu ziemi w roku 1451, podparto nawy trzema poprzecznymi łukami.

Powracając w kierunku nowego miasta przez Strada la Trulla, dochodzi się do katedry, kościoła w stylu bizantyńskim, zbudowanego w latach 1034-1062, zniszczonego następnie w 1156 i przebudowanego w 1170.

We wnętrzu obraz Tintoretta: Cud św. Rocha, oraz Veronese: Madonna z dzieckiem.

Naprzeciw prawie katedry wznosi się zamek (Castello), uważany za najpiękniejszy w Apulii, sięgający swymi początkami XII w. Zamek był kilka krotnie przebudowywany. Od roku 1524 był własnościa Bony, która tu właśnie umarła.

Zamek nie zachował się w całości, nie mniej daje do-

kładne wyobrażenie o tego rodzaju budowlach w średniowieczu (zachowane: jedna baszta całkowicie i most zwodzony).

Wracając ze starego miasta przejść należy przez Piazza Castello, Piazza Massari, Corso Vittorio Emanuele na Corso Cavour, gdzie warto oglądnąć teatr Petruzzelli, jeden z największych we Włoszech.

TARANTO

Według tradycji greckiej Tarent założony został przez członków spisku, którzy usiłowali dokonać zamachu stanu i gdy zamiary ich zostały wakryte, musieli uchodzić z ojczyzny (708 prz. Chr.).

Dzięki dogodnemu położeniu Tarent rozwijał się wśród częstych wojen, prowadzonych ze zmiennym szczęściem z okolicznymi plemionami italskimi. W chwilach największego swego rozkwitu Tarent liczył około 300.000 mieszkańców (w r. 1042 - niewiele ponad 160.000).

Źródłem bogactwa miasta był handel ze wszystkimi krajami w basenie morza Śródziemnego, połów ryb, przemysł wełniany.

W walkach z Rzymem, mimo pomocy króla Epiru, Pyrrusa, Tarent został pokonany i zdobyty (262 r. prz. Chr.). Przez dłuższy czas Tarent dochował wierności Rzymowi, ale w okresie wojen z Hannibalem, poddał się Kartagińczykom, za co został zniszczony po zdobyciu przez Rzymian (212 r.). Aż do czasu cesarstwa Tarent pozostał pod względem etnograficznym miastem greckim, po czym uległ latynizacji.

Po upadku państwa rzymskiego, Tarent wraz z okolicą ulegał częstym podbojom - Ostrogotów, Bizancjum, Longobardów, monarchii frankońskiej, znów Bizancjum (803 r.), napadom Saracenów (846) którzy wreszcie zniszczyli zupełnie miasto (927).

Opustoszone na pół wieku miasto, powstało ponownie, ale już dużo mniejsze. Po przejściowym panowaniu Bizancjum - Tarent dzieli losy Neapolu, którego władcy stwarzają dla młodszych linii swych dynastii księstwo Tarentu.

W czasach nowożytnych stał się Tarent ważną bazą wojenną floty i rolę tę odegrał zarówno w czasie poprzedniej jak i obecnej wojny światowej.

Poza portem, najważniejszym objektem, godnym zwiedzenia jest katedra na Starym mieście a więc na wysepce. Przechodzi się z nowego miasta przez most ruchomy na kanale między morzem Małym (Mare Piccolo) a Wielkim (Mare Grande). Katedra ta (Duomo) prawdopodobnie pochodzi z IV wieku i w czasach zdobycia przez Saracenów zamieniona została na meczet, co uratowało ją od zburzenia. Kilkakrotnie była przerabiana w ciągu wieków i z pierwotnej budowli niewiele zostało (kilka kolumn wewnątrz kościoła). Skarbiec katedralny — dziś zapewne niedostępny — zawiera złoty krzyż z VII w., stary krzyż z kości słoniowej, ewangeliarze, i t.d. Idąc dalej Via del Duomo, napotykamy u skrzyżowania z Via S. Agostino ruiny greckiej świątyni Neptuna z VI w. prz. Chr.

W drodze powrotnej nad morzem mija się zamek, zbudowany w w. X przez Bizantyńczyków, przerobiony następnie w czasach panowania hiszpańskiego. W zamku częściowo zburzonym znajdują się obecnie urządzenia do poruszania ruchomego mostu na kanale. Most ten długi na 89 m, szeroki na 7 m. otwiera się dzięki mechanizmowi hydraulicznemu, dla przepuszczenia okrętów wjeżdżających z Mare Grande do Mare Piccolo, czy odwrotnie.

HISTORIA RZYMU

Według rozpowszechnionej tradycji Rzym założony został 21 kwietnia 753 roku. Data ta oczywiście mimo pozornej ścisłości, nie odpowiada prawdzie historycznej. Osada na Palatynie istniała dużo wcześniej i oznaczony termin może conajwyżej zbiegać się z chwilą połączenia się kilku gmin nad Tybrem w jedno miasto.

Początkowe dzieje Rzymu (królewskiego do r. 510 i republikańskiego do 44) nie wskazywały na wielką rolę, którą miał on w przyszłości odegrać. Siedziba małego plemienia Latynów rozwijała się dzieki korzystnemu położeniu na drodze handlowej z głębi lądu do ujścia Tybru. Z drugiej strony Rzym był dostatecznie oddalony od brzegu morza, by uniknąć łupieżczych wypraw korsarskich.

Wzrastające państwo rzymskie miało poważnych konkurentów do panowania nad włochami w plemionach italskich. Zaszedł wypadek, który podważył siły przeciwników Rzymu, jakkolwiek i sam Rzym nie uniknął wtedy ciężkich ciosów. Mianowicie w roku 390 przed Chr. napadli na Włochy Gallowie i nawet zdobyli Rzym. Niemniej z katastrofy tej plemiona italskie już się nie podniosły, natomiast Rzym po krótkim okresie odrodzenia, zdołał podbić wszystkie sąsiednie organizmy polityczne. Po zwycięskiej wojnie z królem Epiru Pyrrusem, którego wezwały na pomoc zagrożone miasta greckie w południowych Włoszech, Rzym stał się panem całego półwyspu (rok 272).

Wojny punickie i syryjska oddały Rzymowi władzę nad całym basenem morza Sródziemnego i w I. wieku przed Chr. cały właściwie znany podówczas świat został zjednoczony jako państwo rzymskie. Stan ten utrzymał się przez trzy przeszło wieki cesarstwa. Państwo Rzymskie wchłonęło w

siebie cały dorobek kulturalny Grecji, a sami Rzymianie nadali światu swoje pojęcia prawne i swoją organizację, a więc stworzyli to, co nazywamy kulturą łacińską.

Głęboki kryzys Państwa Rzymskiego, który rozpoczął się w III wieku po Chr. obniżył światowe stanowisko Wiecznego Miasta, które zresztą przestało być stolicą Cesarstwa. Niemniej Rzym, z chwilą usunięcia się stamtąd najwyższej władzy politycznej, stał się ośrodkiem władzy duchownej, a później i świeckiej, papieża. Wobec słabości cesarzy, papieże przejmują w swe ręce kierownictwo losów nękanej najazdami barbarzyńców ludności. Samo miasto kilkakrotnie zdobyte i zniszczone w Vi VI w. po Chr. wyludnia się (z miljona mieszkańców w I wieku po Chr. pozostało w początkach średniowiecza zaledwie kilkanaście tysięcy) i przestało na czas dłuższy być jedynym ośrodkiem ówczesnego świata.

Podniesienie swego stanowiska zawdzięczał Rzym znów papieżom. Dzięki umiejętnej polityce zdołali oni w VIII wieku po Chr. stworzyć państwo świeckie w środkowych Włoszech. Wśród ciągłych walk i zmian politycznych byli papieże jedyną instytucją o charakterze stałym, kultywującym tradycję. Praca misjonarska wzmocniła ich wpływ na Europę. Korzystając początkowo z opieki Cesarstwa nie zapominali wybitniejsi spośród papieży o prowadzeniu polityki własnej, co doprowadzić musiało prędzej czy później do starcia z najwyższą władzą świecką, jaką był według poglądów średniowiecza, Cesarz Rzymski narodu niemieckiego. Ten konflikt, który znamy z historji pod nazwą walki o inwestyturę, toczył się przez 2 zgórą wieki. Papiestwo miało w ciągu tego czasu takie chwile świetności, jak pontyfikat Inocentego III (1198 - 1216), gdy cała właściwie Europa uznawała Ojca Świętego nie tylko za głowę religijną, ale i polityczną świata. Pełna tragicznych momentów walka o inwestyturę skończyła się klęską Niemiec i dynastii Hohenstaufów, ale podważyła też autorytet papieża, czego rezultaty okazały się wkrótce, gdy król francuski Filip IV Piękny zdołał przeprowadzić przeniesienie stolicy papieskiej z Rzymu do Avignonu na lat przeszło 70 (1305-1377).

W tym okresie wraz z upadkiem prestiżu papieża obniżył się też autorytet Rzymu, dotychczasowego ośrodka religijnego

dla znacznej części Europy. Gdy z końcem wieku XIV papieże powrócili do Rzymu sytuacja niewiele się zmieniła. Dopiero w wieku XV, dzięki uchwałom Soboru w Konstancji usunięty został ten gorszący stan rzeczy. Losy Rzymu do tego stopnia związane były z kolejami papiestwa, że wpłynęło to bardzo poważnie na podniesienie znaczenia Wiecznego Miasta. Papieże, rządzący w ostatnich latach średniowiecza i pierwszym okresie czasów nowożytnych, byli przeważnie władcami, o poglądach humanistycznych, prowadzącymi politykę dążącą do rozszerzenia Państwa Kościelnego. Jednocześnie starali się oni o przyozdobienie i rozszerzenie Wiecznego Miasta i im bodaj najwięcej Rzym w tej dziedzinie zawdzięcza. Z ciężkich chwil, jakie przeszedł Rzym w okresie reformacji i zniszczenia przez wojska niemiecko-hiszpańskie w r. 1527 papieże wyszli obronną ręką. Szcześliwie przeprowadzona reforma na Soborze Trydenckim podniosła ich powagę wśród katolickich krajów Europy. Wpływ papiestwa w tym okresie jest nadal ogromny. Papieże organizują krucjaty przeciw Turcji, kierują przez swoich legatów polityką szeregu państw w pewnych okresach czasu. Dość przypomnieć z naszych dziejów rolę wysłanników papieskich w Polsce za Stefana Batorego czy Jana Sobieskiego.

Hasła światłego absolutyzmu, a później, rewolucyjne prady burzące w Europie, nie sprzyjały rozwojowi wpływu papieża. Rewolucja francuska i zwycięski pochód głoszonych przez nią haseł w Europie jak też bezpośrednie wmięszanie się wojsk francuskich w sprawy włoskie, doprowadziły do utworzenia krótkotrwałej zresztą Rzeczpospolitej Rzymskiej, do wygnania papieża a wkrótce do wcielenia Rzymu w skład Cesarstwa Napoleona I.

Po upadku Napoleona papież powrócił do Rzymu. Opozycja jednak w wieku XIX rosła, koła dążące do zjednoczenia Włoch zyskiwały na sile i doprowadziły w r. 1848 do ogłoszenia drugiej już republiki, zresztą równie krótkotrwałej jak poprzednia. Wreszcie w r. 1870 doszło do wkroczenia wojsk włoskich do Rzymu i po plebiscycie do ogłoszenia Wiecznego Miasta stolicą Włoch. Papież Pius IX na znak protestu wycofał się do Watykanu, w którym jako dobrowolny więzień przebywał do śmierci. Podobną politykę wobec Królestwa Włoskiego

prowadzili i jego następcy. Dopiero układ Laterański z 1929 roku unormował tę sprawę, tworząc suwerenne państwo kościelne w Mieście Watykanie.

W czasie obecnej wojny Rzym po zawieszeniu broni między Włochami a Państwami Alianckimi we wrześniu 1943 roku przestał być stolicą Włoch i dopiero zajęcie jego w czerwcu bieżącego roku umożliwiło przeniesienie rządu włoskiego z powrotem do Wiecznego Miasta (co zresztą w chwili, kiedy piszemy te słowa jeszcze nie nastąpiło).

ROZWÓJ MIASTA

Najstarszym miastem była wedle tradycji osada na Palatynie t. zw. Roma Quadrata. Według tej samej, niepewnej zresztą tradycji, czwarty król rzymski Ancus Martius (640 do 616 przed Chr.), zbudować miał więzienie Mamertyńskie, następca jego Tarkuinius Priscus (616-578) był twórcą świątyni Jowisza na Kapitolu, a przedostatni władca Rzymu Serwiusz Tulliusz (578-534) otoczył miasto murami, których resztki można dziś oglądać.

W latach republiki (od 509 przed Chr.) powstały pod wpływem sztuki greckiej niektóre groby przy Via Appia (jak np. grobowiec Scypionów, Cecylii Metelli), świątynia Jowisza Zwycięzcy, wielkiej Matki Bogów, bazylika Emilia, świątynia Bogini Szczęścia i szereg budowli z których pozostały skąpe jedynie ruiny, lub nawet jedynie wiadomość zapisana w kronikach. W ostatnich latach republiki, w pierwszym wieku przed Chr. Juliusz Cezar założył rynek, (forum) który nosi jego nazwę i zbudował Basilica Giulia.

Pierwsze lata Cesarstwa były okresem największego rozwoju Rzymu starożytnego. August był twórcą Forum, wielkiego pałacu na Palatynie, mauzoleum, portyku Oktawii, teatru Marcellusa; zięć jego Agryppa zbudował Panteon. Następca Augusta, Tyberiusz (14-37) zbudował świątynię Kastora i Polluksa oraz Augusta z wielką biblioteką. Inni władcy z pierwszej dynastii cesarskiej stworzyli szereg budowli, jak wielki pałac na Palatynie, wodociąg zaopatrujący Rzym w wodę, t. zw. Złoty Dom — Domus Aurea (zbudowany przez Nerona). Dynastia Flawiuszów pozostawiła (69-96) po sobie ślad w postaci Colosseum, najbardziej może charakterysty-

cznej budowli z czasów Cesarstwa. Z tegoż samego okresu pochodzą świątynia Wespazjana, łuk Tytusa, wzniesiony na pamiątkę zwycięstwa nad Żydami, pałac Flawiuszów na Palatynie; a z nieco późniejszego Bazylika Ulpia, świątynia Wenery i Romy, mauzoleum Hadriana — dzisiejszy zamek św. Anioła. W III wieku po Chr. rozpoczyna się upadek zarówno polityczny jak i dekadencja artystyczna. Zachowały się z tego okresu ruiny pałacu cesarza Septimiusa Sewera (193-211) na Palatynie, ogromne termy Karakalli (211-217), łuk boga Janusa, świątynia Minerwy Medica. Z czasów Dioklecjana (284-305) pochodzą największe termy rzymskie, a z nieco późniejszego okresu bazylika Massenzia.

Są to właściwie ostatnie zabytki sztuki pogańskiej w Rzymie. Chrześcijaństwo, które edyktem mediolańskim roku 313 uzyskało równouprawnienie i wyszło z katakumb, pozostawia teraz ślady swego istnienia w postaci najstarszych kościołów jak Św. Pudencjanny, św. Praksedy, św. Marii na Zatybrzu, św. Aleksego i Priscilli na Awentynie. Do tego też okresu odnoszą się początki kościołów św. Jana na Lateranie, św. Piotra i św. Pawła i szeregu innych, później zresztą często przerabianych.

W w. V powstały kościoły: św. Sabiny, która do dziś zachowała charakter bazyliki cechujący najstarsze kościoły chrześcijańskie, okrągły kościół św. Stefana i św. Teodora. Z wieku VI pozostały świątynie śś. Kosmy i Damiana i Santa Maria Antica na Forum.

Również z późniejszych wieków jedynymi prawie pozostałościami są kościoły dziś częściowo zrujnowane lub też nie do poznania przerobione. Z wieku XII pochodzi rekonstrukcja wielkiego kościoła św. Marii na Zatybrzu, a z następnego, pierwsze bodaj ślady świeckiego budownictwa chrześcijańskiego t.j. wieża dei Conti i wieża delle Milizie. Z kościołów tego okresu wymienić należy bazylikę św. Pawła za Murami (San Paolo fuori di mura).

Odrodzenie wywarło swój wpływ w Rzymie stosunkowo późno, bo od połowy XV wieku. Z tego okresu pochodzą Pałace: Wenecki i Borgiów, Santa Croce, Kościół św. Augustyna, most Sykstyński, Kaplica Sykstyńska na Watykanie oraz

kompletna przeróbka mauzoleum Hadriana t. j. zamku Św. Anioła.

Wiek XVI był okresem największego rozkwitu budowli Rzymu papieskiego. Papież Juliusz II rozpoczyna budowę nowej bazyliki św. Piotra. Cały dzisiejszy wygląd Watykanu, pochodzi z tego okresu, przyczym przy konstrukcji jego zatrudnieni byli trzej wielcy geniusze artystyczni tego czasu: Bramante, Raffael i Michał Anioł. W tym czasie powstaje też kościół św. Marii dell'Anima, Klasztor Św. Marii Pokoju, Św. Marii z Loreto itd.

Ze świeckich budowli tego okresu wymienić należy: pałac Kolonnów, Farnese, zabudowania na Kapitolu, Willa Medici, wille Papieży Juliusza II i Piusa IV, a z nieco późniejszych czasów pałace na Kwirynale i Borghese.

W wieku XVII zaznaczyła się działalność papieża Pawła V, który dokończył budowy Bazyliki Św. Piotra i zbudował nowy wodociąg, zaopatrujący miasto w wodę. Urban VIII, u którego pracował Bernini, rozpoczął budowę szeregu pałaców, jak Mattei, Barberini, oraz kościołów. Póżniejszy rozwój Rzymu jest może mniej ciekawy i z tego okresu pochodzi wiele wprawdzie budowli, mniej jednak przyciągających uwagę. Wymienić należy pałac Doriów, część kościoła Trinitá dei Monti, fontanę di Trevi, fasadę Santa Maria Maggiore.

Budowle nowego Rzymu pochodzą z czasów po wojnie światowej i związane są w dużym stopniu z działalnością faszyzmu we Włoszech.

RZYM STAROŻYTNY

Ze względu na ogrom zabytków, zachowanych w Rzymie, niemożliwą jest rzeczą dokładne zwiedzenie ich w przeciagu kilku dni. Trudno jest również układać w tych warunkach bardziej sprecyzowną trasę i kolejność zwiedzania. Zależnie a od czasu i środków lokomocji każdy musi ułożyć sobie kolejnosć zwiedzania i dokonać wyboru obiektów, na podstawie poniższych uwag i załączonego planu. Przyjmujemy za punkt wyjściowy Kapitol.

Rozpoczynamy krótkim opisem tej części miasta, w której

zachowały się pozostałości Rzymu pogańskiego. Wszystkie one zgrupowane są w okolicach 2 wzgórz — Kapitolu i Palatynu.

PALATYN

Jak wiadomo najstarsza osada rzymska powstała na Palatynie, wzgórzu dominującym nad rynkiem i połączonym przez Welię z pagórkiem Eskwilińskim. Na Palatynie z najważniejszych budowli wymienić należy dom Liwii, żony pierwszego cesarza Augusta (31 prz. Chr. - 19 po Chr.) w którym zachowały się ołtarz domowy, jadalnia, tablinum (rodzaj salonu) i dwa inne pokoje. Sciany domu pokryte były pięknymi malowidłami, z których ocalał obraz przedstawiający mitologiczną scenę: Ionę strzeżoną przez smoka Argosa.

W sąsiedztwie domu Liwii znajdują się resztki pałacu Flawiuszów, zbudowanego przez Domicjana (81-96), a składającego się z 3 części. Pierwsza z nich przeznaczona była do przyjęć, druga stanowiły apartamenta prywatne, w trzeciej znajdował się ogród ozdobiony posągami i fontannami. Dzisiejsze ruiny pozwalają rozpoznać układ wielkiego domu rzymskiego. Wejście do pałacu znajduje się od strony Forum i prowadzi do wielkiej hali przyjęć, szerokiej na 30 mtr. ozdobionej marmurowymi kolumnami i wielkimi posągami z bazaltu. Oczywiście dziś pozostały z tego jedynie resztki. Dalej przez boczne wejście wchodzi się do Bazyliki gdzie wydawano wyroki sądowe, a następnie do prywatnej kaplicy cesarskiej.

Obok pałacu Flawiuszów zbudowano hippodrom, szeroki na blisko 50 mtr., a długi na 160 mtr., na którym odbywały się widowiska i parady wojskowe. W środku budowli są resztki wspaniałej loży cesarskiej.

KAPITOL

Wzgórze kapitolińskie, wysokie na 50 mtr. było w czasach rzymskich ośrodkiem miasta, znajdowały się tam bowiem dwie najważniejsze budowle królewskiego i republikańskiego Rzymu t. j. świątynia Jowisza i obronna cytadela gdzie wznosiła się świątynia Junony Moneta, budynek mennicy państwowej (stąd do dzisiejszego dnia pieniądz nazywa się mone-

tą). Ze świątyń tych nie zachowały się żadne ruiny, natomiast z archiwum państwowego, jakim było tabularium, wybudowane w pierwszym wieku przed Chrystusem, możemy dziś oglądać wejście w formie łuku i dwie wysokie sciany.

Z Kapitolu zwiedzający mogą oglądać najwspanialszą bodaj panoramę Rzymu.

FORUM ROMANUM

U stóp wzgórz palatyńskiego i kapitolińskiego w wązkiej dolinie znajdują się resztki budowli rynku rzymskiego (Forum), zabudowanego czasach republikańskich. Z większosci tych budowli pozostały jedynie resztki, jak np. trzy kolumny świątyni Wespaziana (cesarza w latach 69-79), pozatym posadzka świątyni Zgody, a jedyną budowlą zachowaną w całości jest więzienie Mamertyńskie, zbudowane w IV wieku przed Chr. Niższą kondygnację tego więzienia stanowi Tullianum, znane zarówno z historii Rzymu pogańskiego (zginął tam król Numidów Jugurta, towarzysze Katyliny, przywódcy powstania żydowskiego przeciw Rzymowi) jak i chrześcijańskiego, ponieważ wedle tradycji więziono tam dwuch apostołów, Piotra i Pawła (opis tego więzienia znajdujemy w „Quo Vadis" Sienkiewicza).

Główne wejście na Forum Rzymskie znajduje się od strony via dell'Impero, gdzie po prawej stronie oglądać można resztki Bazyliki Emilia oraz Curia, w której odbywały się zebrania Senatu Rzymskiego. Czarny kamień, znajdujący się na przeciwko stanowi wedle tradycji rzymskiej, — grób pierwszego króla Romulusa. Nieco dalej wznosi się tryumfalny łuk cesarza Septimiusa Sewera z roku 203. Na lewo od łuku znajdowała się trybuna dla mówców na zebraniach ludowych, ozdobiona dziobami zdobytych okrętów, skąd pochodziła jej nazwa „rostra". Niedaleko stoi mały ołtarz boga Wulkana jedna z najstarszych pozostałości Rzymu.

Wzdłuż Via Sacra znajdują się ruiny bazyliki Giulia, rozpoczętej przez Cezara, a dokończonej przez Augusta. Budowla ta która przeznaczona była na zebrania polityczne i miejsce sądu, podzielona jest na 5 naw i liczyła 100 mtr. długości, a 50 szerokości. Z boku wznosiła się świątynia Sa-

turna, stanowiąca jednocześnie budynek skarbu państwa w czasach rzymskich.

Widoczne z tego miejsca trzy kolumny korynckie, stanowią pozostałość świątyni Kastora i Polluksa. Ze świątyni Juliusza Cezara pozostały bardzo niewielkie resztki. W VI wieku po Chr., na miejscu budowli cesarskich, poświęcono kościół św. Marii Starożytnej (Santa Maria Antiqua). Nieco bardziej z tyłu za świątynią Cezara napotykamy na resztki Regia, budynku, w którym w czasach republiki mieściły się urzędy najwyższego kapłana (pontifex maximus), gdzie przechowywano zapiski historyczne, spisy urzędników, a więc najstarsze pomniki historii rzymskiej.

Niedaleko od Regii znajdowała się okrągła świątynia Vesty i dom, w której mieszkały westalki.

Wracając z powrotem przez Via Sacra napotykamy na 6 wysokich kolumn korynckich, wykutych z jednego kamienia, a stanowiących resztki świątyni cesarza Antonina i żony jego — Faustyny (138-161). Kościół św. Kosmy i Damiana, załozony w roku 527, obejmuje dziś dwie stare budowle rzymskie, mianowicie świątynię Romulusa wzniesioną w IV wieku po Chr. i świątynię miasta Rzymu (Templum sacrae Urbis). Dalej wreszcie, przy końcu Via Sacra, wznosi się Łuk Tytusa zbudowany po zdobyciu Jerozolimy w r. 70. Rzeźby na łuku odnoszą się właśnie do oblężenia Jerozolimy i walki z Żydami.

RYNKI CESARSKIE

W czasach Rzymu cesarskiego powstało kilkanaście rynków, z których najważniejsze są: Juliusza Cezara, Augusta, Wespaziana, Domicjana i Nerwy oraz Trajana.

Forum Juliusza Cezara obejmuje przestrzeń 6000 mtr. kw. i otoczone jest resztkami zabudowań. Przy końcu rynku znajdowała się świątynia Venus Rodzicielki (Venus Genetrix), zbudowana w 46 roku przed Chr. Pozostaly z niej jedynie 3 kolumny. Resztki innych budowli na rynku pochodzą z czasów późniejszych. Między nimi znajduje się bazylika Argentaria, stanowiąca w Rzymie starożytnym kantor wymiany pieniędzy.

Z Forum Juliusza Cezara przechodzi się przez ulicę do Forum Augusta, na którym wznoszą się resztki świątyni Marsa

Mściciela (Mars Ultor), zbudowanej przez Augusta po bitwie pod Philippi (42 prz. Chr.), w której zginęli mordercy Cezara: Cassius i Brutus. Ze świątyni pozostało dziś kilka kolumn. Między świątynią Cezara a Rynkiem Augusta cesarz Wespazjan zbudował świątynię Pokoju (Templum Pacis) na założonym przez siebie rynku.

Zbudowane w latach 111-114 po Chr. Forum Trajana u którego wejścia wznosi się wspaniały, 126 m. szeroki łuk tryumfalny. Bazylika Ulpia dziś jeszcze wskazuje na dawne bogactwo swymi kolumnami i posadzkami. Jedną z największych pamiątek Rzymu Cesarskiego jest kolumna Trajana (98-117), wzniesiona na pamiątkę zwycięstw nad Dakami (plemiona zamieszkujące dzisiejszą Rumunię). Kolumna liczy 36 mtr. wysokości i na szczycie jej znajduje się statua św. Piotra, którą umieścił tam papież Sykstus V (1585-1590) usunąwszy posąg cesarza Trajana. Cała kolumna pokryta jest płaskorzeźbami, ilustrującymi wyprawę przeciw Dakom.

Za placem rynku, zbudowano w czasach rzymskich t. zw. Mercati Traianei, to jest ogromne dwupiętrowe hale targowe. W średniowieczu zajmowali je początkowo zakonnicy zbiegli z Sycylii przed muzułmanami, później zakon Kawalerów Rodyjskich (zwanych dziś Maltańskimi). Zakon ten przebudował swą siedzibę i nadał jej swą nazwę.

Wracając z rynków cesarskich przechodzimy koło resztek bazyliki Konstantyna (zwanej też bazyliką Massenzia) podzielonej na 3 nawy, z których najwyższa wznosiła się na 35 metrów. Budowla zniszczona została na skutek trzęsienia ziemi w roku 847. Za bazyliką Konstantyna widać kościół św. Franciszki Rzymskiej (S. Francesca Romana) z IX wieku, później kilkakrotnie przebudowywany. Idąc w kierunku Colosseum napotykamy na resztki świątyni Wenery i Rzymu, wzniesionej w początkach II wieku po Chr.

COLOSSEUM

Budowę Colosseum rozpoczął cesarz Wespazian w r. 78 a zakończył syn jego Titus w r. 80. Amfiteatr zbudowany jest w kształcie elipsy o osi dłuższej 188, a krótszej 156 mtr. Wysokość jego wynosi ponad 48 metrów. Budowla w całości swej była trzypiętrowa, przyczem każde piętro podzielone

było 80 łukami na nisze. Wewnętrzną część amfiteatru tworzyła arena, długa na 77, szeroka na 46 mtr. Odbywały się tu największe igrzyska rzymskie, których opis znaleść można w „Quo Vadis" Sienkiewicza. Dziś na środku areny wznosi się wielki krzyż, na pamiątkę tych chrześcijan, którzy w cyrku ponieśli śmierć męczeńską. Colosseum obliczone było na 50.000 widzów. Dziś znaczna część budynku jest zniszczona, ponieważ w czasach średniowiecznych i wczesnych nowożytnych używano marmuru z Colosseum do wznoszenia innych budowli.

Z Colosseum przez Via Labicana dochodzimy do resztek Domus Aurea — Złotego Domu, którego budowę rozpoczął Neron po pożarze Rzymu w r. 64. Później na tym miejscu Tytus zbudował Termy (łaźnie).

Idąc dalej wzdłuż Via Trionfale natrafiamy na Łuk Konstantyna wzniesiony na pamiątkę zwycięstwa koło mostu Mulwijskiego (312 r. po Chr.), które zadecydowało o sukcesie chrześcijaństwa. Przechodząc Via Trionfale przez Piazza di Porta Capena (Bramy Kapeńskiej) na Via Appia, mamy po prawej stronie Termy (łaźnie) Karakalli, jeden z największych obok Colosseum budynków, pozostałych po Rzymie Cesarskim. Łaźnie te zbudowane zostały w ciagu 4 zaledwie lat (212-216 po Chr.) znajdowały się tam wielkie baseny z bieżącą wodą, ciepłą i zimną, szereg sal przeznaczonych dla ćwiczen gimnastycznych poczekalnie, szatnie, itd. Przy Via Appia, znajduje się, pochodzący z II wieku przed Chr, grobowiec słynnej rodziny Scipionów. Dalej trzy zbiorowe cmentarze urn, przypominający gołębniki, skąd też pochodzi ich nazwa Columbaria.

KAPITOL — CORSO UMBERTO — PONTE MILVIO

Między dwoma szczytami wzgórza Kapitolu znajduje się plac, którego plan zabudowania rozpoczął Michał Anioł Buonarotti w 1536 r. Dziś wznoszą się tam trzy wielkie budowle, mianowicie pałac Senatorski, pałac dei Conservatori, oraz muzeum Kapitolińskie. W środku wznosi się posag konny cesarza Marka Aureliusza (161-180) (na wzór którego Thorwaldsen stworzył posąg ks. Józefa Poniatowskiego w War-

szawie.) Pałac Senatorski zbudowany został na miejscu starego archiwum państwowego. Pałac Konserwatorów, znajdujący się po prawej stronie wzniesiony według planów Michała Anioła w latach 1564-68 obecnie zawiera muzeum i zbiór obrazów. Muzeum łączy się z murami, które stanowią resztki świątyni Jowisza z VI w. prz. Chr. Również i trzeci budynek, t.j. Muzeum Kapitolińskie zbudowano na podstawie planów Michała Anioła. Muzeum to założone z końcem XV wieku jest najstarszym zbiorem rzeźb w świecie. Znajduje się tam m.in. sławna Wenus Kapitolińska z marmuru karyjskiego.

Z Kapitolu chodzimy ku Piazza Venezia, przechodząc koło kościoła św. Marii na Aracoeli (Santa Maria in Aracoeli), zbudowanego na miejscu dawnej cytadeli rzymskiej w V w.

Plac Wenecki zamknięty jest z jednej strony ogromnym pomnikiem narodowym Wiktora Emanuela II, w dole którego znajduje się ołtarz Nieznanego Żołnierza, wzniesiony po poprzedniej wojnie światowej. Po prawej stronie placu (stojąc twarzą do pomnika) widzimy Pałac Wenecki zbudowany w połowie wieku XV przez późniejszego papieża Pawła II (1464-1471). Paweł II pochodził z weneckiej rodziny Bembo. Pałac ten otrzymał tę nazwę, ponieważ był przez dłuższy czas siedzibą ambasadorów Wenecji. W latach władzy faszyzmu, urzędował tam Mussolini. Po lewej stronie pałacu wznosi się Bazylika św. Marka, założona w IV wieku. Z placu Weneckiego rozpoczyna się główna od wieków arteria Rzymu — Corso Umberto. Mijając szereg pałaców, dochodzimy do Placu Kolumny (Piazza della Colonna), noszącego swą nazwę od kolumny Marka, Aureliusza, wzniesionej na pamiątkę zwycięstw nad plemionami germańskimi. Kolumna liczy 45 metrów wysokości i na szczycie jej znajduje się posąg św. Pawła, ponieważ papież Sykstus V usunął statuę cesarza. Plac Colonna zamknięty jest z jednej strony galerią zbudowaną w czasach nowożytnych. Posuwając się dalej w kierunku Tybru dochodzimy do Piazza del Popolo, na którego środku wznosi się obelisk egipski Ramzesa II, przewieziony do Rzymu przez cesarza Augusta. W prawym rogu placu stoi kościół św. Marii del Popolo, z kaplicą Chigi, gdzie znajdują się malowidła Rafaela. Od biegnącej tego placu Via Flaminia skręcamy mijając Aleję marsz. Piłsudskiego w kierunku mostu

Milvio) (Ponte Molle) w pobliżu którego rozegrała się w 312 roku bitwa między Konstantynem a Maksencjuszem.

CAPITOL - PIAZZA DEL POPOLO

Z Kapitolu przez Plac Wenecki udać się możemy inną drogą przez Via Lata na Plac Minerwy (Piazza della Minerva), na którego środku stoi pomnik wyobrażający słonia, dzieło szkoły Berniniego. W prawym rogu placu wznosi się zbudowany z końcem XIII wieku kościół Santa Maria sopra Minerva. Jest to jedyny w w Rzymie kościół w stylu gotyckim. Wewnętrz znajdują się ważne dzieła artystyczne, w tym po lewej stronie ołtarz z Chrystusem niosącym krzyż wykonany przez Michała Anioła i jego uczniów. W Kościele pochowany został papież Urban VII (1590) i wielki humanista, kardynał Piotr Bembo (1547).

Posuwając się dalej drogą Via della Minerva dochodzimy do Placu Panteonu z obeliskiem egipskim w środku. Z tyłu widać fasadę Panteonu, zbudowanego przez zięcia cesarza Augusta, Agryppę w 27 roku przed Chr. Budowla ta poświęcona była jako świątynia pogańska wszystkim bogom (stąd nazwa, z greckiego pan - wszystek, theos - bóg), a później zmieniona została na kościół katolicki. Budowla była kilkakrotnie zmieniana na skutek zniszczeń i pożarów. W kaplicy po prawej stronej pochowany jest król Wiktor Emanuel II (1849-1878), naprzeciw syn jego król Humbert (1878-1900), a między piątą a szóstą kaplicą spoczywa jeden z największych malarzy wszystkich czasów Rafael (1537). W pobliżu Panteonu przy Via Giustiniani znajduje się kościół Ludwika francuskiego, zbudowany przez papieża Klemensa VII (1523 - 1534) z pomocą jego krewnej królowej francuskiej Katarzyny de Medici.

Wracając przez Via della Sapienza napotykamy pałac Sapienza, w którym mieści się Uniwersytet. W dziedzińcu pałacu należy zwiedzić kaplicę św. Iwona w kształcie sześcioboku, zbudowaną przez Borrominiego w roku 1660. Następnie przez krótką ulicę Via dei Camestari dochodzimy do Placu Navona, gdzie niegdyś stał cyrk rzymski i odbywały się wyścigi.

Na placu wznoszą się 4 fontanny, z tych najpiękniejsza fontanna czterech rzek (Nil Ganges, Dunaj i La Plata) zbudowana w połowie XVII wieku przez Berniniego i jego uczniów. Po lewej stronie placu mieści się kościół San Agnese (św. Agnieszki) i pałac Pamfili. Kierując się w stronę Tybru mijamy nowoczesny budynek Pałacu Sprawiedliwości z r. 1910.

Przechodząc koło Pałacu Borghese, zbudowanego przez papieża Pawła V, kierujemy się na prawo przez Via Tomaselli mijamy kościół św. Hieronima, zbudowany w r. 1389 przez Dalmatów i Slowenów i dochodzimy do mauzoleum Augusta gdzie chowano członków rodziny Juliuszów i Klaudiuszów pierwszej dynastii rzymskiej. Naprzeciw mauzoleum znajduje się rekonstrukcja ołtarza pokoju, wzniesionego przez Augusta, po zwycięstwie w Hiszpanii i Gallii. (t.zw. Ara Pacis).

KAPITOL — ZAMEK ŚW. ANIOŁA

Z Kapitolu rozpocząć możemy inną jeszcze trasę, mianowicie przez Via del Plebiscito do Corso Vittorio Emanuele. Po drodze mija się Pałac Bonapartego, pałac Doria, następnie dochodzi się do największego kościoła jezuickiego w Rzymie pod wezwaniem Jezusa (Chiesa del Gesù). Kościół wybudodany został w końcu XVI wieku i główna jego kaplica poświęcona jest założycielowi zakonu - ś. Ignacemu Loyoli. Idąc dalej przez Corso Vittorio Emanuele mijamy kościół św. Andrzeja z końca XVI wieku, gdzie znajdują się groby 2 papieży Piusa II i III (1458-1464 - względnie 1503). Przy samym Corso wznosi się pałac rodziny rzymskiej Massimo, wybudowany w r. 1536 na miejscu zburzonego w r. 1527. W pobliżu Pałac rodu Braschi, z którego pochodził papież Pius VI (1775-1799). Przeszedłszy przez kilka ulic do Placu Farnese należy zwiedzić pałac Farnese z początku XVI w. (czesciowo budowany przez Michała Anioła), na którego pierwszym piętrze mieści się bogata galeria obrazów.

Na bliskim placu della Cancelleria wznosi się pałac tej samej nazwy, którego budowę zakończył w 1511 r. Bramante. Powróciwszy na Corso Vittorio Emanuele dochodzimy do kościoła zwanego Chiesa Nuova, wielkiej budowli z XVI wieku

z licznymi dziełami sztuki tego wieku. Przez most na Tybrze przechodzimy do Zamku św. Anioła, niegdyś mauzoleum, zbudowanego przez cesarza Hadriana. (118-138). Budowla ta w kształcie koła jest jedną z najciekawszych pod względem wyglądu i związana jest ściśle z historią starożytnego Rzymu. Swoją obecną nazwę zawdzięcza papieżowi Grzegorzowi Wielkiemu (590-604).

Z Zamku św. Anioła przez Zatybrze przechodzi się do Watykanu.

WATYKAN

Miasto Watykan jest suwerennym państwem pod władzą papieża. Ustanowione one zostało na mocy traktatu laterańskiego w roku 1929, liczy ono około 1000 mieszkańców.

Wejście do Miasta Watykanu znajduje się po lewej stronie Bazyliki św. Piotra, pod łukiem delle Campane. Na placu Pierwszych Męczenników Rzymskich znajduje się kościół S. Maria della Pietà. Przechodzimy pod dwoma łukami na plac S Marta, gdzie w rogu wznoszą się pałace dell'Arciprete i Sprawiedliwości, dochodzimy następnie do stacji kolejowej i radiostacji Watykan.

Wracając przez Plac św. Marty mijamy kościół S. Stefano degli Abissini, zbudowanego w IX wieku i odrestaurowanego w wieku XVIII.

Na ulicy św. Anny wznosi się parafialny kościół Watykanu Chiesa di S. Anna.

Przed samą Bazyliką znajduje się wielki plac św. Piotra w kształcie elipsy, długi na 340 metrów szeroki na 230 mtr. Cała ta przestrzeń obudowana jest z dwu stron dwoma półkołami kolumn, których ogólna ilość wynosi 284. Na kolumnach znajduje się 140 posągów świętych i herby papieża Aleksandra VII (1655-1667), który polecił budowę tych galerii Berniniemu. W środku placu stoi ogromny obelisk, przeniesiony do Rzymu w I wieku po Chr.

Sama Bazylika zbudowana została w pobliżu dawnego cyrku Nerona na miejscu, gdzie niegdyś wzniesiono małą kapliczkę nad grobem św. Piotra, a później pierwszą bazy-

likę za cesarza Konstantyna. W roku 1506 papież Juliusz II polecił zburzyć tę świątynię, aby wybudować nową, wiekszą. Kierownictwem budowy zajmowali się m. inn. Bramante, Rafael, Sangallo, Michał Anioł, a w ostatnich czasach Maderno, którzy z rozkazu papieża Pawła V (1605-1621) zmienił początkowe plany Rafaela, Bramante i Michała Anioła. Bazylika jest więc dziełem wielu artystów, co odbiło się na jednolitości stylu. Jest to największy kościół w świecie. Długość jego wynosi 137 metrów, wysokość ponad 132 metry. Przestrzeń zajmowana przez wszystkie zabudowania liczy 15.160 m2.

Do świątyni prowadzi z portyku 5 bram, nad którymi na pierwszym piętrze znajduje się 9 lóż, w tym środkowa papieska, skąd Ojciec św. udziela błogosławieństwa ludowi. Jedna z bram, prowadząca do Bazyliki, t. zw. Porta Santa, otwiera się jedynie w latach jubileuszowych. Wnętrze podzielone jest na 3 nawy, przyczym w pierwszej kapliczce bocznej prawej nawy znajduje się rzeźba Michała Anioła z r. 1500 „ Pietá ", jedno z największych arcydzieł świata, przedstawiająca Matkę Boską ze zmarlym Chrustusem. Czwarta z rzędu kaplicę Gregoriana ozdabiają malowidła Michała Anioła i dalej znajduje się posąg Klemensa XIII (1758-1769), wykonany przez Canowę; w absydzie barokowa konstrukcja katedra św. Piotra; posąg Urbana VIII (1623-1644), Berniniego, dalej alegoryczne figury a po lewej stronie posąg Pawła III (1534-1550).

W nawie po lewej stronie przed trzecią kaplicą znajduje się posąg papieża Leona XI-go (1605), a dalej Inocentego VIII (1484-1492) zrekonstruowany ze starożytnej bazyliki. W kaplicy drugiej stoi niedawny posąg papieża Benedykta XV, którego pontyfikat przypada na lata (1914-1922) poprzedniej wojny. W przejściu do pierwszej kaplicy znajduje ię ślad polski: posąg Marii Klementyny, żony pretendenta do tronu angielskiego, Jakoba Stuarta (z domu Sobieskiej, córki króla Jana III).

W nawie środkowej zaznaczone są długości i szerokości największych w świecie kościołów — daje to dobre porównanie ogromu samej Bazyliki. W pobliżu ostatniej kolumny stoi posąg św. Piotra z bronzu, dzieło Arnolfa z Cambio (XIII wiek).

Na miejscu, gdzie ukryte były relikwie św. Piotra, wznosi się ołtarz papieski, nad którym Bernini zbudował bałdachim na 4-ch kolumnach. Grób Apostoła otoczony jest 95 lampami, płonącymi przez całą dobę. Przed grobem znajduje się statua papieża Piusa VI (1775-1799) dłuta Canovy. Z tego miejsca najlepiej oglądać wnętrze kopuły, o średnicy 71 metrów.

Z lewej strony Bazyliki znajduje się wejście na kopułę, przyczym po drodze — mamy najlepszy widok na wnętrze kościoła. Wązkie schody prowadzą na szczyt kopuły z umieszczoną na niej latarnią.

Przechodząc koło posągu Piusa VIII (1829-30) wejść można do skarbca, przechowującego wiele dzieł o wartości artystycznej i historycznej. W pobliżu znajduje się też zejście do grot watykańskich z grobami papieskimi.

PAŁAC WATYKAŃSKI

W pobliżu dawnej Bazyliki św. Piotra znajdował się początkowo skromny pałac, ponieważ papieże przebywali na Lateranie. Dopiero po powrocie z niewoli avignońskiej przeniesiono siedzibę papieską na Watykan. Wielokrotnie przebudowywany pałac zajmuje dzisiaj przestrzeń 55.000 mt. kw. i liczy 1400 pokoi. Głównym wejściem jest Portone di Bronzo, prowadzące przez schody królewskie (Scala Regia), dzieło Berniniego. Większość gmachu zajmują urzędy i muzea. Przez Viale Vaticano przechodzi się do galerii obrazów, założonej z końcem XVIII wieku przez papieża Piusa VI. Jest to jeden z największych zbiorów obejmujący obrazy bizantyjskie, pierwszych szkół włoskich, Angelico, Giovanniego Bellini, Perugina, Rafaela, Tycjana itd. W sali VIII znajdują się dwa arcydzieła Rafaela „Madonna z Foligno" i „Przemienienie Pańskie".

Przed przejściem do muzeów watykańskich zwiedzić należy galerie, gdzie znajduje się Biblioteka watykańska, jedna z największych w świecie. Dalej przechodzi się przez apartament Borgia, zwany tak od nazwiska papieża Aleksandra VI (1492-1503) który tutaj mieszkał w czasie swego pontyfikatu. Najbardziej godnym widzenia w tej części Watykanu jest dzieło Rafaela, t. zw. Stanze. Są to malowidła na ścianach w 4-ch pokojach częściowo jedynie pędzla Rafaela. Pierwsza przedstawia pożar dzielnicy Borgo części Rzymu w r. 847, dru-

ga szkołę filozoficzną ateńską i dyskuję nad Najświętszym Sakramentem, trzecia cud w Bolsena i uwolnienie św. Piotra, czwarta — (zresztą dzieło nie Rafaela) tryumf chrześcijaństwa po bitwie u mostu Mulwijskiego.

W pobliżu stanz znajdują się t. zw. loże Rafaela, których konstrukcję rozpoczął Bramante, a kontynuował Rafael. Dalej przez kaplicę Mikołaja V i salę Niepokalanego Poczęcia przechodzimy do kaplicy Sykstyńskiej, nazwanej tak na pamiątkę papieża Sykstusa IV, z którego polecenia rozpoczęto prace. Kaplica ta liczy 40 mtr. długości, 13 szerokości i 26 wysokości. Pokryta jest ona na ścianach i w suficie freskami najwybitniejszych artystów wieku XVI, w tym zwłaszcza Michała Anioła, który współpracował w konstrukcji i jest twórca szeregu fresków, przedstawiających dzieje Starego Testamentu i postacie Proroków i Sybill.

Na ścianie nad ołtarzem głównym znajduje się główne dzieło Michała Anioła — Sąd Ostateczny, jedno z najbardziej znanych tworów sztuki w świecie.

Wychodząc z kaplicy sykstyńskiej przez przedsionek do galerii obrazów — widzimy (III sala Pinacoteca Moderna) — ogromny obraz Matejki - Bitwa pod Wiedniem.

MUZEA WATYKAŃSKIE

Watykan stanowi jeden z największych zbiorów w świecie artystycznych pamiątek starożytności. W muzeum Pio Clementino (jest założone przez Klemensa XV i Piusa VI) znajdują się najważniejsze bodaj arcydzieła rzeźby greckiej, a więc: Meleager, prawdopodobnie kopia wielkiego rzeźbiarza greckiego Skopasa z IV wieku przez Chr., Wenus z Knidos, którą uważa się za kopię Afrodyty Praksytelesa, grupą Laokoona, — dzieło szkoły rodyjskiej, Apollo Belwederski, (kopia dzieła Leocharesa z IV w przed Chr.) Hermes ze szkoły Praksytelesa i wreszcie t. zw. Apoxiomenos, t.j. atleta oczyszczający swe ciało po walce.

Muzeum Egipskie i Etruskie zawiera wiele niespotykanych gdzieindziej okazów sztuki tych dwóch krajów.

W Muzeum Chiaramonti znajduje się około 5000 napisów starożytnych na marmurze, oprócz tego jeden z najpiękniejszych posągów rzymskich, przedstawiający cesarza Augusta.

Muzeum chrześcijańskie zawiera zbiór najstarszych pamiątek chrześcijańskich, sięgających III wieku po Chr. Przytyka do tego muzeum sala Aldobrandini, w której znajduje się znany fresk, przedstawiający zaślubiny Aleksandra Wielkiego z Roksana, a znaleziony na Eskwilinie w początkach wieku XVII.

Biblioteka Watykańska założona przez Mikołaja V, liczy ponad 500.000 tomów, 60.000 manuskryptów oraz 7000 druków, ocenianych jako białe kruki.

KAPITOL — ZATYBRZE

Z Kapitolu przez Via di Aracoeli wchodzimy w Via delle Botteghe Oscure, nazwaną tak od ciemnych sklepów pod łukami w czasach średniowiecznych. Na ulicy tej pod No. 15 znajduje się polski kościół św. Stanisława, zbudowany na miejscu, gdzie przebywał w Rzymie Stanisław Kostka. (boczna ulica nosi nazwą Via dei Polacchi). Przy tejże ulicy znajdowała się polska ambasada przy rządzie królewskim (Nr. 32) oraz stacja Akademii Umiejetności. Idąc dalej przechodzimy przez Via Florida do Tybru i przez most Garibaldiego, w pobliżu wyspy na Tybrze. Na Zatybrzu przez Viale del Re i Piazza Mastai dochodzimy do Kościoła św. Cecylii na Zatybrzu, gdzie znajdują się pamiątki z wieku XIII, jak grobowiec kardynała Fonteguerdi, tabernaculum — dzieło Arnolfa z Cambio, i statua św. Cecylii. Na chórze freski pędzla Pietro Cavallini (XIII wiek), przedstawiające Sąd Ostateczny.

Przez Via dei Genovesi i Via Anicia, mijając kościół św. Franciszka a Ripa dochodzimy do kościoła św. Marii na Zatybrzu (S. Maria in Trastevere). Jest to najstarsza świątynia chrześcijańska w Rzymie, pochodząca z III wieku, przebudowana w wieku XII i odrestaurowana w początkach XVIII wieku. Nawa środkowa opiera się na starożytnych kolumnach i zachowuje charakter starych bazylik chrześcijańskich z IV i V wieku.

Z kościoła posuwając się drogą Viale del Re, zwiedzić można pobieżnie nową dzielnicę Monte Verde.

Ze wzgórza Gianicolo piękmy widok na Rzym i okolicę.

KAPITOL — BAZYLIKA ŚW. PAWŁA

Dalszą trasą z ośrodka jakim jest Kapitol, może być droga w pobliżu, skały Tarpejskiej, z której w starożytnym Rzymie

strącano skazanych na śmierć zdrajców, następnie biegnąca w pobliżu Teatro Marcello, zbudowanego przez cesarza Augusta na cześć swego siostrzeńca w r. 11 prz. Chr. Z potężnej budowli dziś pozostały tylko imponujące resztki, podobnie bowiem, jak przy Colosseum, materiały z teatru Marcello używano do budowli średniowiecznych i nowożytnych. Za teatrem wznosi się portyk Oktawii, pochodzący z tego samego okresu, co teatr Marcellusa, obejmujący rejon świątyń Jowisza i Junony Królowej.

Naprzeciw teatru przyległy plac zajmował w czasach rzymskich rynek warzywny, (Foro olitorio), na którym dziś wznoszą się ruiny budowli z II wieku przed Chr. Po prawej stronie stoi kościół św. Mikołaja „in carcere", zbudowany w VIII w. i przebudowywany kilkakrotnie.

Na rynku Boario wznosi się świątynia Szczęścia (Fortuna Virile) z przedsionkiem w stylu etruskim, jońskimi kolumnami; a nieco dalej okrągła świątynia Westy, oparta na kolumnach korynckich. Zwracając się na lewo widzimy Łuk boga Janusa z IV wieku przed Chr. Naprzeciw niego drugi łuk, t. zw. Argentarii, poświwcony przez bankierów i kupcoę cesarzowi Septimiusowi Sewerowi (193-211).

W pobliżu kościoła św. Jerzego in Velabro, zbudowanego w wieku VII w stylu romańskim, przechodzimy przez wązką ulicę do Cloaca Maxima, zbudowanej w VI w. przed Chr. dla odprowadzenia wody z błotnistych terenów rynku.

W drodze powrotnej zwiedzić należy kościół św. Marii in Cosmedin, pochodzący z VI wieku i powiększony w wieku VIII przez papieża Hadriana (772-795). Idąc dalej przez Via della Greca dochodzimy do ruin Circo Massimo, który pomieścić mógł 300.000 widzów.

Zwracając się ku wzgórzu Aventynskiemu, dochodzimy do kościoła św. Sabiny, pochodzącego z V wieku i stanowiącego jedno z najlepiej zachowanych starych bazylik chrześcijańskich. W pobliżu stary kościół św. Aleksego. W dalszym ciągu przeszedłszy Via S. Anselmo napotykamy na resztki murów, zbudowanych przez przedostatniego króla rzymskiego, Serviusa Tulliusa (578-534 prz. Chr.) i wychodzimy przez bramę św. Pawła, dawną Porta Ostiensis. W pobliżu tej bramy wznosi się grobowiec Cestiusa, w formie piramidy (12 r prz. Chr.)

Przez szeroką drogę Ostiensis dochodzimy do Bazyliki św. Pawła, zbudowanej na tym miejscu, gdzie według tradycji, miał być pochowany apostoł. Bazylika była kilkakrotnie przerabiana, a w roku 1823 zrekonstruowana w swej pierwotnej postaci. Jest to największy kościół rzymski, po bazylice św. Piotra. Wnętrze podzielone jest na 5 naw 80 kolumnami. W górze znajdują się portrety wszystkich papieży, od św. Piotra począwszy.

(Bazylikę należy zwiedzać, ze względu na mrok w niej panujący, w dzień słoneczny).

KAPITOL — S. GIOVANNI IN LATERANO

Idąc z Kapitolu wzdłuż drogi San Giovanni in Laterano, mijamy po lewej stronie Bazylikę św. Klemensa, składającą się z 2-ch kościołów niższego i wyższego. Kościół wyższy z pięknymi freskami, zbudowany jest w formie bazyliki i pochodzi z XII wieku. Kościół niższy starszy jest o 3 przynajmniej stulecia i prawdopodobnie zbudowany został na gruzach świątyni boga Mitry.

Przez Via dei Querceti dochodzimy do kościoła Santi Quatrto Coronati z IV w., przebudowanego w.w. XII i dalszym ciągu ulicą tej samej nazwy docieramy do placu św. Jana Laterańskiego, gdzie po prawej stronie wznosi się baptysterium św. Jana, zbudowane przez papieża Sykstusa III w roku 440 w formie budowli 8-kątnej, później kilkakrotnie rozszerzanej.

Bazylika św. Jana Laterańskiego zbudowana została przez Konstantyna Wielkiego, zmieniała jednak swój wygląd w ciągu wieków. Obecna fasada pochodzi z wieku XVIII. Wnętrze bazyliki o długości 130 mtr. tworzy krzyż z 5-ciu nawami. Z ostatniej kaplicy kościoła wchodzi się do krużganku z XIII wieku.

Po prawej stronie Bazyliki wznosi się pałac Laterański, zbudowany w wieku XVI na gruzach dawnej budowli pierwotnej siedziby papieży. Pałac ten zawiera trzy muzea, w tym ciekawe muzeum etnologiczne, gdzie zawarte są okazy przesłane przez misje katolickie ze wszystkich stron świata.

Po lewej stronie placu znajdują się t. zw. Swięte Schody (Scala Santa), którymi według trad. Chrystus wchodził do pałacu Piłata, a które przewiezione zostały do Rzymu przez

cesarzową Helenę matkę Konstantyna. Stopni tych jest 28 a za przebycie ich na klęczkach uzyskuje się odpusty.

Przechodząc przez bramę św. Jana w dawnych murach otaczających Rzym, wychodzimy na Viale Carlo Felice i dochodzimy do kościoła św. Krzyża Jerozolimskiego, zbudowanego w roku 326 przez Konstantyna, czy też jego matkę Helenę po znalezieniu Krzyża Chrystusa w Jerozolimie. Z początkiem wieku XV kościół został przebudowany. Kaplica Krzyża zawiera grobowiec kardynała Quinonesa, dzieła rzeźbiarza Sansovino z r. 1536. W pobliżu Bazyliki znajduje się Porta Maggiore, w której po lewej stronie wznosi się oryginalny grobowiec Vergiliusa Eurisacesa, dorobkiewicza-piekarza, z I wieku przed Chr.

KAPITOL — BRAMA S. LORENZO

Znów rozpoczynając trasę od Kapitolu, skręcamy przez Via dell'Impero na Via Cavour. Po lewej stronie mijamy wieżę dei Conti, wielkiego rodu z Tusculum. Przez Via degli Annibaldi dochodzimy do Bazyliki św. Piotra in Vincoli, zbudowanej przez żonę cesarza Valentiniana III (425-455) Eudoksię i gruntownie odnowionej w wieku XV. Wnętrze kościoła, podzielone na trzy nawy zawiera dwa wielkie dzieła sztuki t. j. posąg Mojżesza, dłuta Michała Anioła i grobowiec papieża Juliusza II. Przechodząc z powrotem przez drogę Via Cavour, mijamy resztki murów Serviusa Tulliusa i kościół św. Marcina ai Monti, którego górna część jest nieciekawa, ale w podziemiach zwiedzać można resztki starego kościoła, w którym papież potępił herezję Ariusza w r. 326. Przez Via Merulana dochodzi się do kościoła św. Praksedy, zbudowanego w wieku V i kilkakrotnie przebudowanego. Kościół podzielony jest na 3 nawy 16-ma granitowymi kolumnami i zawiera resztki mozaik z IX wieku. Wzdłuż drogi Via S. Prassede przechodzi się na plac Santa Maria Maggiore, gdzie wznosi się Bazylika pod tą samą nazwą, zbudowana przez papieża Liberiusa w połowie IV wieku. Wnętrze kościoła przebudowywanego kilkakrotnie przedstawia się prymitywnie i zwraca uwagę starymi mozaikami.

Wzdłuż drogi Carlo Alberto dochodzimy do placu Wiktora Emanuela i do kościoła św. Bibianny, odrestaurowanego w

1625 przez Berniniego, który jest też twórcą statui św. Bibianny.

Przy ulicy Principe di Piemonte znajdują się resztki świątyni Minerwy z III wieku po Chr.

KAPITOL — BAZYLIKA S. LORENZO

Przechodząc z Kapitolu drogą Via C. Battisti, mijamy pałac prefektury (XVI w) Colonna i galerię Colonna ze zbiorem obrazów i przez Via della Pilotta dochodzimy do Bazyliki SS. Apostołów, pochodzącej z VI wieku i przebudowanej z początkiem wieku XVIII. We wnętrzu tej Bazyliki spoczywał początkowo Michał Anioł przed przeniesieniem jego zwłok do Florencji.

Wracając dochodzimy do Via Nazionale, na której wznosi się wiele nowoczesnych budowli i dochodzimy do placu dell'Esedra, gdzie znajduje się kościół św. Marii degli Angeli, zbudowany przez Michała Anioła z części term Diocletiana.

Resztki tych term dziś jeszcze wskazują na ogrom budowli, która obliczona była na 3000 osób, korzystających jednocześnie z łazienek. Długość budowli wynosi 365 mtr., szerokość 316. Wykorzystując części term, zbudowano nie tylko wspomniany kościół św. Marii degli Angeli, ale też i św. Bernarda, poza tym znaczną część zamieniono na Muzeum Narodowe. W Muzeum tym z ważniejszych okazów wymienić należy dwa rzymskie statki, wyciągnięte niedawno z jeziora Nemi i słynne rzeźby jak Wenus z Cyrene, Discobulos (rzucający dyskiem), dzieło Myrona, głowę Junony Ludovisi i małą statuetkę Jezusa Chrystusa z początku IV wieku.

Droga Viale Principessa di Piemonte prowadzi do dworca Termini i przez via Mazzala do starego Castro Pretorio, które w pierwszych wiekach cesarstwa stnowiło koszary gwardii przybocznej cesarza. W tejże dzielnicy znajduje się kompleks nowych budynków uniwersytetu.

Przez Via degli Ramni dochodzi się do Bazyliki św. Wawrzyńca za murami (S.Lorenzo fuori le mura), zbudowanej z polecenia Konstantyna Wielkiego w roku 330, a zmienionej z początkiem wieku XIII. Bazylika utrzymała od tego czasu swój starożytny wygląd, krużganek otaczający część dziedzińca pochodzi z wieku XII. Naprzeciw Bazyliki znajdują się

katakumby św. Hipolita, a z samej Bazyliki schodzi się do katakumby św. Wawrzyńca.

KAPITOL — BAZYLIKA ŚW. AGNIESZKI

Z Kapitolu drogą przez Plac Wenecki, Battisti, kierujemy się na Kwirynał i mijamy pałac Rospigliosi z galerią obrazów, zawierającą malowidła Rubensa, Van Dycka, Ribeiny itd. Na Placu Kwirynału znajdują się dwa posągi Castora i Polluxa, przypisane niesłusznie wielkim rzeźbiarzom greckim Fidiaszowi i Praksytelesowi. Po prawej stranie znajduje się pałac della Consulta z XVIII wieku, a dalej Pałac Kwirynalski z końca wieku XVI, zbudowany przez Fontanę, Maderno i Berniniego. Idąc w dalszym ciągu Via del Quirinale mijamy barokowy kościół św. Andrzeja, zbudowany z końcem XVII wieku przez Berniniego, dalej Kościół św. Zuzanny. W kościele św. Marii Zwycięstwa (S. Maria della Vittoria) znajduje się znane dzieło dłuta Berniniego — Ekstaza św. Teresy. Wzdłuż ulicy Via XX Settembre przechodzimy obok nowożytnych budowli i dochodzimy do Porta Pia, zbudowanej przez Michała Anioła. Dalej przez Via Nomentana i Via Villini przechodzi się do najstarszych katakumb chrześcijańskich z II wieku po Chrystusie, noszących nazwę męczennika Nicomedesa. Przeszedłszy przez Viale R. Margherita i Viale Liegi dochodzi do Villa Torlonia, gdzie w podziemiach znajduje się zejście do katakumb żydowskich z II i III w. po Chr. obejmujących przestrzeń 9 klm.

Przy końcu znajduje się Bazylika św. Agnieszki (S. Agnese), zbudowanej w IV wieku po Chrystusie. Wewnątrz zejście do katakumb.

W pobliżu stoi kościół św. Konstancji, okrągła budowla z IV wieku z pięknym sarkofagiem Konstancji.

CORSO UMBERTO — KATAKUMBY

Z głównej ulicy Rzymu Corso Umberto przez Plac della Pilotta (gdzie mieściła się Ambasada polska przy Stolicy Apostolskiej) przechodzimy na plac di Trevi, gdzie znajduje się najwspanialsza fontanna rzymska, zbudowana w wieku XVIII według planu Berniniego. Na drugiej stronie placu wznosi się kościół ss. Wincentego i Anastazego i wyjście przez drogę

Via dei Crociferi na jedną z najładniejszych ulic rzymskich — Via del Tritone, wzdłuż tej ulicy dochodzi się do placu Barberini z fontanną Trytona, wykonaną przez Berniniego. W rogu pałacu mieści się galeria Barberini, z wielu cennymi obrazami. Przez Via Vittorio Veneto dochodzi się do villi Ludovisi a następnie do bramy Pinciana. Przez Corso Italia, plac Fiume e via Salaria dochodzimy do villa Albani, obecnie Torlonia, gdzie znajduje się ważny zbiór rzeźb starożytnych. Dalej przez Via Po i Villa Savoia dochodzi się do cmentarza Priscilli, najważniejszych i najstarszych rzymskich katakumb. Na scianach podziemi znajdują się najstarsze malowidła chrześcijańskie z II wieku po Chr.

CORSO UMBERTO — VILLA BORGHESE

Z Corso Umberto przez Largo Goldoni i Via degli Condotti dochodzimy do Placu di Spagna z fontanną wybudowaną prze Berniniego starszego. Po drodze mija się Cafè Greco, niegdyś miejsce spotkań polskich poetów romantyzmu. Z placu di Spagna schodami wchodzi się do kościoła, Trinita dei Monti wybudowanego przez króla Francji, Karola VIII (1483-1498). Stąd przechodzi się na Pincio, jedno z najpiękniejszych wzgórz w Rzymie, i dalej do Villa Borghese, niegdyś własności kardynała Scypiona Borghese, obecnie parku publicznego. W pobliżu znajduje się galeria Borghese ze zbiorem dzieł artystycznych, z których wymienić należy, rzeźby Canowy, (przedewszystkiem posąg Paoliny Borghese, siostry Napoleona 1-go), dalej Berniniego, obrazy Rafaela, Rubensa, Tycjana, Cranacha itd.

Mniej więcej o 500 metrów od muzeum Borghese znajduje się ogród zoologiczny.

Przez Viale Aldebrandi i delle Belle Arti dochodzi się do galerii sztuki nowoczesnej, zawierającej bogaty zbiór obrazów i rzeźb z XIX i XX stulecia (m.in. obrazy Siemiradzkiego).

W pobliżu angielskiej akademii sztuk pięknych znajduje się muzeum narodowe di Valle Giuglia gdzie mieszczą się najstarsze rzeźby, znalezione w środkowych Włoszech, (ważne specjalnie są pamiątki etruskie). Wśród nich posąg Apollina z Vei (niewielkiego miasta, zburzonego w r. 396 przed Chr. po lo-letniej wojnie z Rzymem).

BIBLIOTHECA
UNIV. IAGELL.
CRACOVIENSIS

Drukarnia Polowa A. P. W.

ROME
SCALE OF YARDS
0 100 500 1000
Villa Borghese
PORTA DEL POPOLO
PIAZZA del POPOLO
PORTA SALARIA
Corso d'Italia
PORTA PINCIANA
Villa Medici
PORTA PIA
Villa Torlonia
Min.del Lavoro Publica
S.Trinita
Pal.Margherita
V. Buoncompagni
Army Barracks
Policlinico
PIAZZA DI SPAGNA
S.Carlo al Corso
PIAZZA CAVOUR
Pal. Giustizia
VATICAN CITY
CASTEL S. ANGELO
S. PIETRO
ST. PETER
Via Crescenzio
PIAZZA DEL INDIPENDENZA
Minestro Finanze
Citta Universita
Poste
S. Andrea delle Frate
Palazzo Barberini
S.Maria d Angeli
BATHS OF DIOCLETIAN
PORTA VIMINALE
Parlamento
FONTANA TREVI
GIARDINO QUIRINALE
S.Carlino
Min.d.Guerra
S. Andrea
Min.Aeronautica
PIAZZA COLONNA
Quirinale
STATION
PORTA CAVALLEGGRI
S.Spirito
Pal.Madama
Col. Romano
PANTHEON
Pal.Colonna
Ministro del Interno
S. Maria Maggiore
S. Agnese
Pal.Massimi
Pal.Doria
Banco d'Italia
Cancelleria
S.Andrea della Valle
V. Plebiscito
Pal.Venezia
PIAZZA VENEZIA
Via Panisperna
PORTA S. LORENZO
Pz. MAZZINI
Gesu
Pal.Farnese
Via Lanza
Via Cavour
PIAZZA VITTORIO EMANUELE
Pal.Spada
Monumento Vitt. Emanll
S.Pietro in Vincoli
ESQUILINO
TRASTEVERE
CAMPIDOGLIO
FORUM
Via del Impero
DOMUS AUREA of NERO
PORTA MAGGIORE
ISOLA TIBERINA
COLOSSEUM
Via Labicana
PORTA S. PANCRAZIO
PALATINE
Tempio d. Fortuna Virilis
Temple of the Vestal Virgins
Arch of Constantine
Via S. Giovanni in Laterano
VILLA DORIA PAMPHILI
CIRCUS MAXIMUS
San Giovanni in Laterano
MUSEO
Pta. ASINARIA
Min.d.Educazion
MONTE CELIO
S Stefano Rotundo
VILLA WURTS
PORTA PORTESE
Via Appia
AVENTINE
PORTA METRONIA
Baths of Caracalla
Via Taranto

Bibl. Jag.